Analys av lagföringar med avseende på rattfylleribrott

Åsa Forsman

vti

VTI rapport 1099
Utgivningsår 2021
vti.se/publikationer

Foto: Fotograf Satu AB, VTI

VTI rapport 1099

Analys av lagföringar med avseende på rattfylleribrott

Åsa Forsman

vti

Författare: Åsa Forsman, VTI
Diarienummer: 2018/0511-8.3
Publikation: VTI rapport 1099
Utgiven av VTI, 2021

Publikationsuppgifter – Publication Information

Titel/Title

Analys av lagföringar med avseende på rattfylleribrott/A study of drink driving and drug driving convictions in Sweden

Författare/Author

Åsa Forsman (VTI, http://orcid.org/ 0000-0003-4680-4795)

Utgivare/Publisher

VTI, Statens väg- och transportforskningsinstitut
Swedish National Road and Transport Research Institute (VTI)
www.vti.se/

Serie och nr/Publication No.

VTI rapport 1099

Utgivningsår/Published

2021

VTI:s diarienr/Reg. No., VTI

2018/0511-8.3

ISSN

0347–6030

Projektnamn/Project

Analys av lagföringar med avseende på rattfylleribrott, år 2007–2018/ A study of drink driving and drug driving convictions in Sweden, year 2007–2018

Uppdragsgivare/Commissioned by

Stiftelsen MHF:s fond för trafiksäkerhet

Språk/Language

Svenska/Swedish

Antal sidor inkl. bilagor/No. of pages incl. appendices

45

Sammanfattning

Antal lagföringar av olika typer av rattfylleribrott påverkas av såväl den faktiska brottsligheten som polisens övervakning och möjligheten att bevisa olika typer av brott. Genom att studera lagförings-registret kan man därför få värdefull kunskap om flera olika aspekter som påverkar kedjan från brott till lagföring.

Syftet med projektet var att kartlägga rattfylleribrotten med hjälp av lagföringsregistret och bland annat studera i vilken utsträckning olika typer av rattfylleribrott lagförs och hur vanligt det är att rattfylleribrott lagförs i kombination med andra brott. Förutom denna kartläggning hade projektet tre specifika frågeställningar:

1. Vad har polisens minskade alkoholrattfylleriövervakning fått för konsekvenser för lagföringen?
2. Har typ av påföljder och längd på eventuella fängelsestraff förändrats över tid?
3. Hur lång tid tar det mellan att brottet begås och till dess att det lagförs?

Studien baseras på ett utdrag ur lagföringsregistret som består av alla lagföringar under perioden 2007–2018 där rattfylleri eller grovt rattfylleri ingår som ett av brotten.

Resultaten visade att det i huvudsak är tre typer av rattfylleribrott som lagförs: rattfylleri av normalgraden med avseende på alkohol, rattfylleri av normalgraden med avseende på narkotika och grovt rattfylleri med avseende på alkohol. Det är mycket sällsynt att dömas för grovt rattfylleri med avseende på narkotika. Rattfylleribrott sker relativt ofta i kombination med andra brott. I lagföringar avseende drograttfylleri förekommer även olovlig körning i 54 procent av fallen.

Polisens minskade övervakning av alkoholrattfylleri har lett till färre lagföringar av dessa brott och vissa förändringar av påföljder har också skett. Till exempel har andelen som döms till skyddstillsyn på grund av grovt rattfylleri minskat och andelen som döms till villkorlig dom ökat. Tiden mellan brott och lagföring varierar mycket beroende på typ av brott och beroende på om målet avgörs i domstol eller genom strafföreläggande. Snabbast går det för rattfylleri med avseende på alkohol där strafföreläggande används.

Nyckelord

Trafikbrott, alkohol, narkotika, påföljd, lagföringsregister

Abstract

The number and type of drink and drug driving convictions is affected by actual crime rates as well as enforcement strategies and legislation. Valuable knowledge about the chain of events from offense to sentence could therefore be gained by studying crime records.

The purpose of the project was to examine drink and drug driving offenses, and, among other things, study the extent drivers are convicted of different types of drink and drug driving offenses and how common it is for these offenses to be committed in combination with other offences. In addition, the project had three specific research questions:

1. Has reduced drink driving enforcement affected the number and type of convictions?
2. Have the type of sanctions and length of any prison sentences changed over time?
3. How long is the time between offence and sentence?

The study is based on all crime records in Sweden involving drink and drug driving convictions during the period 2007–2018.

The results showed that there are mainly three types of drink and drug driving offenses: drink driving, drug driving and aggravated drink driving. It is very rare to be convicted of aggravated drug driving. Drink and drug driving offenses relatively often occur in combination with other offenses. For example, among those convicted for drug driving, 54 percent were also convicted for driving without a valid license.

The reduced drink driving enforcement by the police has led to fewer convictions of these crimes and some changes in sanctions have also taken place. For example, the proportion of probation sentences due to aggravated drink driving has decreased and the proportion of conditional sentences has increased. The time between offense and sentence varies greatly depending on the type of offense and depending on whether the case is determined in court or by summary imposition of a fine.

Keywords

DUI, DUID, DWI, alcohol, drugs, traffic violations, penalty

Förord

Den här studien har genomförts med hjälp av bidrag från Stiftelsen MHF:s fond för trafiksäkerhet.

Påföljden vid rattfylleribrott kan bli dagsböter, skyddstillsyn, villkorlig dom eller fängelse. Vilken typ av påföljd som utdöms kan påverka såväl den enskildes möjlighet till behandling för eventuella alkohol- eller drogproblem som allmänhetens syn på brottets allvarlighetsgrad. Syftet med den här studien har varit att undersöka om lagföringarna förändrats över tid, med avseende på bland annat typ av påföljd och tid mellan brott och lagföring. Studien baseras på lagföringar år 2007–2018, där rattfylleri har varit ett av brotten.

Lagföringsregistret har erhållits från BRÅ, där Levent Kemetli har tagit fram data. Både Levent och Oskar Lindström har besvarat frågor om registrets innehåll. Även data från Polisens register över bevisprov för alkoholutandning har använts i studien, dessa data har erhållits från Andreas Andersson vid Polismyndigheten. Kontaktperson hos MHF har varit Lars Olov Sjöström.

Linköping, september 2021

Åsa Forsman
Projektledare

Granskare/Examiner

Johan Bülow, Åklagarmyndigheten.

De slutsatser och rekommendationer som uttrycks är författarens egna och speglar inte nödvändigtvis myndigheten VTI:s uppfattning./The conclusions and recommendations in the report are those of the author and do not necessarily reflect the views of VTI as a government agency.

Innehållsförteckning

Publikationsuppgifter – Publication Information **5**

Sammanfattning **6**

Abstract **7**

Förord **8**

1. Inledning **10**

1.1. Bakgrund 10
1.2. Syfte och frågeställningar 10

2. Metod **12**

2.1. Etikprövning 12
2.2. Begrepp 12
2.3. Påföljder vid rattfylleribrott 13
2.4. Datamaterial 14
2.4.1. Uttag ur Polisens register över bevisprov för alkoholutandning 14
2.4.2. Uttag ur Lagföringsregistret 15
2.5. Begränsningar och databearbetning 15
2.5.1. Bevisprov 15
2.5.2. Lagföringsregistret 16

3. Resultat **19**

3.1. Totalt antal lagföringar under perioden 2012–2018 efter typ av rattfylleribrott, typ av lagföring och kombinationer med andra brott 19
3.2. Utveckling över tid 21
3.2.1. Antal lagförda rattfylleribrott 21
3.2.2. Antal brott i lagföringen och kombination med andra brott 22
3.2.3. Jämförelse med sållningsprov och bevisprov 23
3.3. Påföljder, dagsböter och längd på fängelsestraff 25
3.3.1. Rattfylleri av normalgraden med avseende på alkohol 25
3.3.2. Rattfylleri av normalgraden med avseende på narkotika 27
3.3.3. Grovt rattfylleri med avseende på alkohol 29
3.4. Tid mellan brott och beslutsdatum för lagföring 32
3.5. Kön och ålder 35

4. Diskussion **40**

4.1. Vad har polisens minskade alkoholrattfylleriövervakning fått för konsekvenser för lagföringen? 41
4.2. Har typ av påföljder och längd på eventuella fängelsestraff förändrats över tid? 41
4.3. Hur lång tid tar det mellan att brottet begås och till dess att det lagförs? 42
4.4. Begränsningar och felkällor 42
4.5. Fortsatt forskning 43

Referenser **44**

Bilaga 1 Kompletterande diagram **46**

1. Inledning

1.1. Bakgrund

Att köra rattfull innebär att man utsätter sig själv och andra för stora risker i trafiken. Trots att regelefterlevnaden generellt är god är rattfylleri ett av de största trafiksäkerhetsproblemen i Sverige. Av alla dödade i trafiken 2019 var det 24 procent som omkom i alkohol- eller drogrelaterade olyckor (Amin m.fl., 2020).

Det har gjorts en hel del forskning när det gäller att kartlägga rattfylleriproblemet och dess risker både i Sverige (se t.ex. Agge m.fl., 2002; Forsman, 2013; Forsman, 2015; Gustafsson och Forsman, 2012; Jones m.fl., 2009) och internationellt (se t.ex. Achermann Stürmer m.fl., 2019; Bernhoft m.fl., 2012; Elvik, 2013). En viktig åtgärd är polisövervakning, det finns ett flertal studier som visar att ökad övervakning leder till minskat rattfylleri (Elder m.fl., 2002; Erke m.fl., 2009; Fell, 2019; Fell m.fl., 2015). I Sverige har polisens övervakning vad gäller alkoholutandningsprov sjunkit markant efter en topp runt år 2010. Under perioden 2010–2015 sjönk antal prov med över 50 procent (Forsman, 2017). Detta har lett till färre anmälda alkoholrattfylleribrott. Övervakningen av rattfylleri med avseende på narkotika har dock inte minskat om man ser till antal anmälda brott, dessa ökade med cirka 4 procent under samma period.

Polisens minskade övervakning av alkoholrattfylleri har alltså lett till färre anmälda alkoholrattfylleribrott, men hur det påverkat lagföringarna har inte studerats närmare. En eventuell förändring av lagföringarna kan få olika effekter. Till exempel kan påföljden påverka möjligheten till rehabilitering i de fall där det är relevant (Folkesson och Sjöström, 2018). Hur stränga straff som döms ut är också en signal om hur allvarligt samhället ser på ett brott vilket i sin tur kan påverka normer kring brottet. Det finns därför flera skäl att studera utvecklingen med hjälp av lagföringsregistret. Även om minskningen avser övervakning av alkoholrattfylleri kommer rattfylleri med avseende på både alkohol och narkotika att behandlas.

BRÅ presenterar årligen utvecklingen över antal lagföringsbeslut gällande rattfylleri (se t.ex. BRÅ, 2019). Data för perioden 2009–2018 visade att rattfylleri under påverkan av alkohol nästan halverades under perioden och att grovt rattfylleri minskat med 36 procent. För lagföringar av rattfylleri under påverkan av narkotika var utvecklingen den motsatta, där ökade antalet med 323 procent, dock från en ganska låg nivå.

Folkesson och Sjöström (2018) studerade påföljden vid grovt rattfylleri[1] vid tre tillfällen 2003, 2010 och 2017. Andel som dömdes till fängelse var ungefär lika stor år 2003 som år 2017 med 52 respektive 51 procent. Andelen som dömdes till skyddstillsyn minskade något, från 21 till 18 procent, och andelen som dömdes till villkorlig dom ökade från 23 till 30 procent.

1.2. Syfte och frågeställningar

Syftet med projektet är att kartlägga rattfylleribrotten med hjälp av lagföringsregistret och studera i vilken utsträckning olika typer av rattfylleribrott lagförs, hur vanligt det är att rattfylleribrott lagförs i kombination med andra brott och lagföringarnas påföljd. Förutom denna kartläggning har projektet tre specifika frågeställningar:

1. Vad har polisens minskade alkoholrattfylleriövervakning fått för konsekvenser för lagföringen?
2. Har typ av påföljder och längd på eventuella fängelsestraff förändrats över tid?
3. Hur lång tid tar det mellan att brottet begås och till dess att det lagförs?

[1] Lagföringar där grovt rattfylleri är huvudbrott.

Den första frågeställningen studeras genom att se till utvecklingen av antal och andel lagföringar av olika typ uppdelat efter olika rattfylleribrott. Den andra frågeställningen kan påverkas av polisens förändrade övervakning men kan också bero på ändrad praxis hos domstolarna. Oavsett vad det beror på är det viktigt att följa utvecklingen eftersom både typ av påföljd och längd på eventuellt fängelsestraff kan påverka den lagfördes möjlighet till rehabilitering. Vid bötesbrott studeras även antal dagsböter som skrivs ut och jämförs med den praxis som finns.

Tid från brott till lagföring kan ha betydelse på flera sätt. Om påföljden innebär insatser från kriminalvården innebär en lång tid till domslut att det också tar längre tid innan personen påbörjar vårdinsatser/påverkansprogram. Tiden kan också ha betydelse för deltagande i det alkolåsprogram som innebär att man kan få ett körkort med villkor om alkolås i stället för helt återkallat körkort. Ansökan om villkorat körkort kan påbörjas direkt när körkortet återkallas men det är inte alla personer som känner till det (Gustafsson och Nyberg, 2017). En del väntar tills lagföringen och då får tiden mellan brott och lagföringsbeslut direkt påverkan på hur lång tid det tar innan dessa personer har möjlighet att fortsätta köra bil.

Även data från polisens bevisinstrument för alkoholutandningsprov studeras. Där kan man bland annat se om alkoholkoncentrationerna har förändrats över tid vilket i sin tur kan påverka typ av lagföring och påföljder.

2. Metod

2.1. Etikprövning

Studien är etikprövad och godkändes av Etikprövningsmyndigheten den 14 mars 2019 (Etikprövningsmyndighetens diarienummer 2019–01353). Brottsförebyggande rådet gjorde också en separat prövning innan utdrag ur lagföringsregistret godkändes.

2.2. Begrepp

Här förklaras vissa begrepp som har med rättsprocessen och påföljder att göra. Förklaringarna är hämtade från Åklagarmyndighetens (www.aklagare.se), Sveriges domstolars (www.domstol.se) och Kriminalvårdens (www.kriminalvarden.se) webbsidor.

Det finn tre olika lagföringstyper i lagföringsregistret: domslut, strafföreläggande och åtalsunderlåtelse.

Domslut innebär normalt att en rättegång har genomförts[2] och att domstolen sedan dömt ut eventuellt straff.

Strafföreläggande kan meddelas av åklagare om den misstänkte erkänner att han eller hon har begått brottet och det är klart vad det ska bli för straff. Det innebär att åklagaren inte väcker åtal och det blir därmed inte heller någon rättegång. Vid strafföreläggande skickas en blankett hem till den misstänkta personen, på vilken han eller hon erkänner brottet och accepterar straffet. Detta är frivilligt och man kan välja att låta åklagaren väcka åtal och att målet prövas av domstolen i stället. Strafföreläggande är möjligt för brott där påföljden är begränsat till böter och/eller villkorlig dom.

Åtalsunderlåtelse innebär att brottet utreds, men att det varken blir åtal eller rättegång. En förutsättning för att ge åtalsunderlåtelse är att det står klart att ett brott har begåtts, oftast därför att den som är misstänkt har erkänt. Ett vanligt skäl för åtalsunderlåtelse är att personen nyligen har dömts för annan brottslighet och att det nytillkommande brottet inte skulle innebära att straffet skärptes. Åtalsunderlåtelse är också vanligt för ungdomar under 18 år.

Både strafföreläggande och åtalsunderlåtelse har samma verkan som en dom och brottet antecknas i belastningsregistret.

De påföljder som i huvudsak är aktuella vid rattfylleribrott är dagsböter, skyddstillsyn, villkorlig dom och fängelse, se förklaringar nedan. Den som är under 21 år kan få ett lindrigare straff än vuxna, så kallad ungdomspåföljd vilket kan vara **ungdomsvård** eller **ungdomstjänst** (liknande samhällstjänst). Domstolen kan också besluta om **påföljdseftergift** vilket innebär att påföljd inte ska utgå trots en fällande dom. Påföljdseftergift får bara beslutas om det finns alldeles speciella skäl, till exempel att den tilltalade är mycket ung eller själv blivit allvarligt skadad vid brottet.

Dagsböter är ett bötesstraff där böternas antal bestäms efter hur grovt brottet är. Storleken på varje dagsbot fastställs med hänsyn till hur den bötfällda personens ekonomi ser ut.

Ett fängelsestraff är normalt tidsbestämt och längden varierar beroende på hur allvarligt brottet är. Den som har dömts till fängelse friges normalt efter det att två tredjedelar av strafftiden är avtjänad. Detta gäller dock inte för de kortaste straffen, eftersom man alltid måste avtjäna minst 30 dagar. Efter villkorlig frigivning löper en prövotid på ett år. Det här innebär att om en person döms till en månads fängelse så avtjänas hela straffet. Om en person döms till två månader så avtjänas två tredjedelar av tiden men sedan följer ett års prövotid. Kriminalvården bestämmer om den dömde ska övervakas under prövotiden eller inte. De kan också bestämma om speciella regler, till exempel att personen ska

[2] Det är inte alltid en rättegång i vanlig bemärkelse har genomförts. Mål kan även avgöras på handlingarna när fallet gäller bötesbelopp.

genomgår behandling (www.kriminalvarden.se). Det är alltså stor skillnad mellan att dömas till en eller två månaders fängelse.

Den som döms till fängelse i max sex månader, kan ansöka om att få en elektronisk fotboja. Man avtjänar då sitt straff i bostaden men kan få lämna hemmet under bestämda tider, till exempel för att gå till arbetet eller för att studera. Den dömde måste delta i den behandlingsinsats som frivården bestämt. Absolut alkohol- och drogförbud gäller och kontrollanter har rätt att göra hembesök för drogkontroller dygnet runt.

Den som har begått ett brott som inte är tillräckligt allvarligt för att man ska dömas till fängelse, men där brottet kräver ett strängare straff än böter, kan dömas till **villkorlig dom**. En förutsättning är att domstolen inte tror att den tilltalade kommer att begå nya brott. Den som döms till villkorlig dom får en prövotid på två år, men ingen övervakning. En villkorlig dom förenas i de allra flesta fall med böter eller med samhällstjänst.

I stället för att dömas till fängelse kan man dömas till **skyddstillsyn**. Då löper en prövotid på tre år. Under prövotiden ska den dömde sköta sig och försörja sig efter förmåga. Det första året är en övervakningstid då den dömde har kontakt med frivården. Skyddstillsyn kan kombineras med andra straff, till exempel fängelse, dagsböter och/eller samhällstjänst. Tingsrätten kan bestämma att till exempel missbruksvård eller annan vård och behandling, som har samband med brottsligheten, ska genomföras under övervakningstiden.

Om man är dömd till villkorlig dom eller skyddstillsyn och begår ett nytt brott eller på annat sätt missköter sig kan prövotiden förlängas eller annan påföljd utdömas.

Den som har begått ett brott kan i vissa fall dömas till att gå igenom en behandling. Det heter **skyddstillsyn med särskild behandlingsplan**, men kallas ofta för **kontraktsvård**. Kontraktsvård kan bli aktuellt för den som har någon typ av beroende, till exempel av alkohol eller narkotika, är spelberoende eller våldsbenägen. En förutsättning för att kunna dömas till kontraktsvård är att den dömde förstår att han eller hon har ett missbruk eller beroende och är beredd gå igenom en mer ingripande behandling för att bli frisk.

Samhällstjänst är en skyldighet att arbeta gratis under en begränsad tid som tingsrätten bestämmer, mellan 40 och 240 timmar. Det kan till exempel handla om arbete hos en idrottsförening, hjälporganisation, kommun eller kyrka. Samhällstjänst döms ut i kombination med villkorlig dom eller skyddstillsyn. För att kunna dömas till samhällstjänst måste den dömde själv vilja det.

2.3. Påföljder vid rattfylleribrott

Rattfylleri regleras i Lag (1951:649) om straff för vissa trafikbrott, paragraf 4 och 4a. Man kan dömas för rattfylleri om man intagit alkohol eller narkotika och brottet kan antingen vara av normalgraden eller grovt. Vid bedömande av om brottet är grovt skall särskilt beaktas om

1. föraren har haft en alkoholkoncentration som uppgått till minst 1,0 promille i blodet eller 0,50 milligram per liter i utandningsluften,
2. föraren annars har varit avsevärt påverkad av alkohol eller något annat medel, eller
3. framförandet av fordonet har inneburit en påtaglig fara för trafiksäkerheten.

Man kan dömas för grovt rattfylleri oavsett om intaget avser alkohol eller annat medel. För narkotiska preparat finns dock ingen gräns baserat på koncentration, så det blir en bedömning baserad på punkt 2 eller 3 ovan.

Om man blir ertappad med att köra bil med narkotika i blodet blir också narkotikalagstiftningen aktuell (Narkotikastrafflag (1968:64)), eftersom både innehav och bruk av narkotika är olagligt. En rattfylleridom med avseende på narkotika kombineras därför oftast med att man också döms i enlighet med narkotikalagstiftningen.

Om man döms för rattfylleri av normalgraden blir påföljden dagsböter eller fängelse i högst sex månader. Antal dagsböter beror på hur allvarligt brottet är och i *Tabell 1* visas antal dagsböter vid olika alkoholkoncentrationer och vid drograttfylleribrott. Detta används som praxis vid domstolarna men kan avvika både uppåt och nedåt om det finns försvårande eller förmildrande omständigheter.

Om man döms för grovt rattfylleri är påföljden fängelse i högst två år. I stället för fängelse kan man dock dömas till villkorlig dom eller skyddstillsyn.

I de flesta fall innebär ett rattfylleribrott också att körkortet återkallas. Körkortsåterkallelser hanteras av Transportstyrelsen och är inte en del av den straffrättsliga påföljden.

Tabell 1. Praxis för antal dagsböter vid olika typer av rattfylleribrott och alkoholkoncentrationer. Källa: Åklagarmyndigheten (2012, uppdaterad november 2020).

Rattfylleri (bil och motorcykel)	
Alkoholkoncentration	**Påföljd**
0,2–0,49 promille	40 dagsböter
0,50–0,59 promille	60 dagsböter
0,60–0,69 promille	80 dagsböter
0,70–0,79 promille	100 dagsböter
0,80–0,89 promille	120 dagsböter
0,90–0,99 promille	150 dagsböter

Drograttfylleri (bil och motorcykel) i kombination med ringa narkotikabrott (lades till 2017)	
Påföljd	50 dagsböter

En mer utförlig beskrivning av rättspraxis och hur den utvecklats över tid återfinns i Borgeke och Månsson (2018).

Ett förslag om skärpning av straffen för vissa rattfylleribrott presenterades i november 2019 (Regeringskansliet, 2019). Dessa förslag bereds nu i Regeringskansliet men arbetet är ännu inte färdigt[3].

2.4. Datamaterial

Studien är en registerstudie och baseras på data från två olika register. Uppgifter om bevisprov kommer från Polisens register över bevisprov för alkoholutandning. Uppgifter om lagföringar kommer från Lagföringsregistret som Brottsförebyggande rådet (BRÅ) ansvarar för.

2.4.1. Uttag ur Polisens register över bevisprov för alkoholutandning

Om en person misstänkt för rattfylleri med avseende på alkohol, till exempel på grund av ett positivt sållningsprov så genomförs ett bevisprov. Det kan antingen vara baserat på utandningsluft eller, om personen inte kan genomföra ett utandningsprov eller vägrar göra detta, ett blodprov. I det register

[3] https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/skriftlig-fraga/skarpt-straff-for-rattfylleri_H8111372

som använts i den här studien finns endast de bevisprov som baseras på utandningsluft[4]. Såväl Polisen som Kustbevakningen och Tullverket har rätt att göra alkoholutandningskontroller och bevisprov utförda av alla tre myndigheter finns med i registret.

Uttagsmöjligheterna från registret över bevisprov har ändrats över tid. Bland annat byttes system i slutet av 2013. Det är oklart om detta påverkat jämförbarheten över tid, men för att vara på den säkra sidan används data från 2007–2012 respektive 2014–2018, och dessa tidsperioder jämförs inte med varandra vad gäller antal utandningsprov. De huvudsakliga variabler som används är upptäcktsdatum och -tid samt resultat för de två utandningsprov som genomförs för varje misstänkt förare.

2.4.2. Uttag ur Lagföringsregistret

Från BRÅ erhölls ett uttag ur Lagföringsregistret som består av alla lagföringar under perioden 2007–2018 där rattfylleri eller grovt rattfylleri ingår som ett av brotten. Varje lagföring kan bestå av flera olika brott (upp till 30 brott är med i uttaget) och varje brott kan bestå av flera lagrumshänvisningar (de tre första är med i uttaget). Det brott i lagföringen som har högst straffvärde anges som huvudbrott. Om två brott har samma straffvärde är det slumpen som avgör vilket som sätts till huvudbrott. För varje lagföring finns en huvudpåföljd och eventuella bipåföljder. Datamaterialet innehåller inte personnummer eller andra personuppgifter, med hjälp av ett löpnummer kan man dock se om samma individ förekommer i flera lagföringar. Utöver ovanstående innehåller datamaterialet även variablerna ålder, kön, typ av lagföring, längd på eventuellt fängelsestraff, antal tidigare lagföringar, tid när brottet begicks och tid när brottet lagfördes. Det finns även information om domstolstyp, det vill säga tingsrätt, hovrätt eller Högsta domstolen. Den första prövningen sker alltid i tingsrätten och det är endast om domen överklagas som fallet eventuellt går vidare till hovrätten eller Högsta domstolen.

2.5. Begränsningar och databearbetning

2.5.1. Bevisprov

I datamaterialet fanns enstaka prov från barn yngre än 15 år. Dessa har tagits bort eftersom syftet med studien främst är att studera lagföringar, och det endast är personer som är minst 15 år gamla som kan lagföras för brott.

Materialet innehåller även prov från personer som misstänkts för sjöfylleri. Dessa har inte gått att identifiera och ta bort helt och hållet, men alla prov som är tagna av Kustbevakningen är borttagna. Från materialet 2014–2018 har även resultat från bevisinstrument på båt tagits bort (variabel Miljötyp). Totalt sett rör det sig dock om relativt få prov, så de fall som finns kvar bör inte påverka analysen. Det finns också prov som tas av annat skäl än rattfylleri eller sjöfylleri. För perioden 2007–2012 rör det sig om cirka 5 procent av fallen. Dessa fall har inte kunnat identifieras i det datamaterialet vi haft tillgång till från 2014–2018 så därför har vi låtit dem finnas kvar i båda datamaterialen. Detta skulle kunna påverka analyserna i viss mån om men vi bedömer att påverkan i så fall är så liten att den inte har någon effekt på slutsatserna i rapporten.

När polisen eller personal från Kustbevakningen eller Tullverket avrapporterar ett rattfylleribrott med hjälp av bevisinstrumentet tas två prov med en viss tid mellan. Sedan beräknas ett medelvärde och från detta görs ett säkerhetsavdrag, det är detta reducerade värde som sedan används som underlag i rättsprocessen. Även i denna studie har vi valt att använda det reducerade värdet, eftersom det är just utfallet av rättsprocessen som studeras. Endast bevisprov där det reducerade värdet är minst 0,1 mg/L (motsvarande 0,2 promille i blodet) används i den här studien.

[4] Enligt uppgifter från Andreas Andersson på Nationellt Forensiskt Centrum, Polismyndigheten, är det cirka 70 procent av bevisproven som utförs via utandningsprov och resten via blodprov.

2.5.2. Lagföringsregistret

Studien begränsas till lagföringar i tingsrätten, alla domar från hovrätt och Högsta domstolen har exkluderats. Totalt är det cirka 7,5 procent av domarna i tingsrätten som har överklagats. Dessa fall har vi behållit i materialet, men det är alltså endast utfallet i tingsrätten som beaktas.

Varje lagföring kan bestå av flera brott. Av alla lagföringar med minst ett rattfylleribrott är det 49,3 procent som innehåller ett brott, 16,8 procent innehåller två brott och 11,4 procent innehåller tre brott. 99,9 procent av alla lagföringar innehåller 30 brott eller färre.

Ibland förekommer rattfylleribrott i flera brott inom samma lagföring. Det kan finnas olika anledningar till detta, till exempel att det rör sig om flera olika brott vid olika tillfällen. För att få resultat som är jämförbara begränsas materialet till att gälla de lagföringar där rattfylleribrottet endast förekommer i ett av brotten (det behöver dock inte vara huvudbrott). Så är fallet i 91 procent av lagföringarna. Materialet begränsas vidare till huvudpåföljder, i enstaka fall förekommer också bipåföljder, men dessa fall är så få (0,03 %) att vi inte ansett dem relevanta att ta med.

Klassificering av rattfylleribrott

Varje brott i lagföringen kan bestå av flera olika lagrumshänvisningar, de tre första är med i det registerutdrag vi använt i den här studien[5]. För att kategorisera de olika rattfylleribrotten togs alla möjliga kombinationer av lagrumshänvisningar till rattfyllerilagstiftningen som förekom som huvudbrott ut och sorterades så att de vanligaste kombinationerna kom överst. Sedan klassificerades alla kombinationer som förekom i minst 100 lagföringar, resten hänfördes till kategorin Övriga rattfylleribrott. Resultaten av klassificeringen visas i *Tabell 2*. Alla brott klassificerades sedan i enlighet med denna indelning. Kontroller gjordes också för att se så det inte förekom andra vanliga kombinationer av lagföringar i de övriga brotten som missats genom att endast huvudbrottet studerades.

När det gäller de grova rattfylleribrotten har registreringen i Lagföringsregistret förändrats över tid (Tabell 3). I början av perioden var det en stor del av lagföringarna där hänvisning endast skedde till 4a § i Lag 1951:649, vilket här klassats som Grovt rattfylleri, okänd substans. Successivt har denna klass minskat och 2018 var i stort sett alla grova rattfylleribrott klassade som grovt rattfylleri med avseende på alkohol. De lagföringar som avser grovt rattfylleri med avseende på narkotika har varit få under hela perioden. Som mest har 94 sådana fall på ett år registrerats medan grovt rattfylleri med avseende på alkohol förekommer i minst 3 000 lagföringar per år. Vi har tolkat detta som att de okända substanserna i själva verket är alkohol men att man tidigare inte rapporterade det. I resultatdelen har därför klasserna Grovt rattfylleri, okänd substans, och Grovt rattfylleri med avseende på alkohol slagits ihop. Vi har ingen anledning att tro att grovt rattfylleri med avseende på narkotika var vanligare tidigare år (Folkesson och Sjöström, 2018).

[5] Det är vad BRÅ rekommenderar vid beställning av mikrodata från Lagföringsregistret.

Tabell 2. Klassificering av rattfylleribrott med hjälp av lagrumshänvisningar i Lagföringsregistret. Alla hänvisningar avser lag 1951:649 i lydelse enligt SFS 2019:346.

Kategori	Lagrum 1	Lagrum 2	Lagrum 3
Rattfylleri av normalgraden med avseende på alkohol	4 § 1 st.		
Rattfylleri av normalgraden med avseende på narkotika	4 § 2 st.		
Rattfylleri av normalgraden med avseende på alkohol och narkotika	4 § 1 st.	4 § 2 st.	
	4 § 2 st.	4 § 1 st.	
Grovt rattfylleri, okänd substans[6]	4 a §		
	4 a §	4 § 3 st.	
Grovt rattfylleri med avseende på alkohol	4 a § 1 pkt.		
	4 a §	4 § 1 st.	
	4 a §	4 § 3 st.	4 § 1 st.
Grovt rattfylleri med avseende på narkotika	4 a §	4 § 2 st.	
Grovt rattfylleri med avseende på alkohol och narkotika	4 a §	4 § 1 st.	4 § 2 st.
Övriga rattfylleribrott	Alla brott som tillhör lag 1951:649, 4 § eller 4 a §, och som inte finns med i ovanstående kategorier		

Tabell 3. Antal lagföringar för olika typer av grova rattfylleribrott. Alla lagföringar där grovt rattfylleri finns med som ett, och endast ett, av brotten.

År	Grovt rattfylleri med avseende på okänd substans	Grovt rattfylleri med avseende på alkohol	Grovt rattfylleri med avseende på narkotika	Grovt rattfylleri med avseende på alkohol och narkotika	Grovt rattfylleri, totalt
2007	1 645	3 066	50	6	4 767
2008	1 793	3 143	39	5	4 980
2009	1 835	3 078	39	14	4 966
2010	1 437	3 041	40	8	4 526
2011	1 291	2 902	27	10	4 230
2012	617	3 387	40	23	4 067
2013	384	3 179	39	21	3 623
2014	132	3 296	52	43	3 523

[6] Dessa har i analyserna räknats som grovt rattfylleri med avseende på alkohol, se förklaring i texten ovanför tabellen.

År	Grovt rattfylleri med avseende på okänd substans	Grovt rattfylleri med avseende på alkohol	Grovt rattfylleri med avseende på narkotika	Grovt rattfylleri med avseende på alkohol och narkotika	Grovt rattfylleri, totalt
2015	49	3 340	46	52	3 487
2016	16	3 016	62	60	3 154
2017	11	3 026	70	39	3 146
2018	12	3 001	94	72	3 179

Förändring i rapportering av strafföreläggande och åtalsunderlåtelser

Uppgifterna i Lagföringsregistret om strafföreläggande och åtalsunderlåtelser baseras på data som Åklagarmyndigheten rapporterar till BRÅ. I november 2011 skedde en förändring av rutinerna för rapporteringen. Denna förändring ska egentligen inte ha berört rattfylleribrott men analyser visar att det skett en relativt stor förändring i antal strafföreläggande och åtalsunderlåtelser mellan år 2011 och 2012. Ingen förändring kan ses när det gäller domslut. I diskussioner med BRÅ har vi kommit fram till att den förändring av rapporteringsrutiner som skedde i slutet av 2011 troligen har påverkat antal strafföreläggande och åtalsunderlåtelser också för rattfylleribrott, även om det är oklart varför det blivit så. Därför har analyserna av dessa data begränsas till år 2012–2018. Domsluten har dock studerats för hela perioden 2007–2018 eftersom de inte berördes av förändringen. I stort sett alla lagföringar av grovt rattfylleri avser domslut.

Ringa narkotikabrott och olovlig körning

Andra brott som också studeras är ringa narkotikabrott och olovlig körning. Som ringa narkotikabrott räknas lagrumshänvisning till lag 1968:64, 2 §, antingen som ensam hänvisning eller tillsammans med lag 1968:64, 1 § (oavsett vilken punkt som avses). Olovlig körning regleras i lag 1951:649, 3 §.

2.6. Analyser

Resultaten presenteras i huvudsak med hjälp av deskriptiv statistik i tabeller och diagram. För tidsserier görs en bedömning om det finns en tidsmässig trend eller inte. Detta testas genom att data anpassas till en linjär regressionslinje, om lutningskoefficienten är signifikant skild från noll antas en tidsmässig trend. Om tidsserien inte är linjär kommer anpassningen till linjen förstås inte vara särskilt bra. Vi tycker ändå att detta är en bra metod för att bedöma om det finns en trend över tid eller inte om man ser till hela den studerade tidsperioden.

När det gäller tid från brott till lagföringsbeslut analyseras det endast för brott som har samma *från och med* och *till och med* datum, vilket oftast är fallet. I vissa fall saknas *till och med* datum. Då antas att brottet begåtts på *från och med* datumet och det räknas som brottsdatum. Tiden beräknas sedan som antal dagar från brottsdatum till beslutsdatum. Beslutsdatum avser datum för meddelad åtalsunderlåtelse, meddelad dom eller utfärdat strafföreläggande.

3. Resultat

Kapitlet inleds med en beskrivning av hur det totala antalet lagföringar under perioden 2012–2018 fördelar sig efter typ av rattfylleribrott och hur vanligt det är att olika typer av rattfylleribrott kombineras med andra brott. Därefter studeras hur lagföringarna utvecklats över tid. Nästa delkapitel behandlar påföljder vid olika typ av rattfylleribrott och därefter presenteras resultat för hur lång tid det tar mellan brott och lagföring. Till sist analyseras köns- och åldersskillnader i materialet.

3.1. Totalt antal lagföringar under perioden 2012–2018 efter typ av rattfylleribrott, typ av lagföring och kombinationer med andra brott

I Tabell 4 visas alla lagföringar där rattfylleri finns med som ett och endast ett av brotten. Det kan också förekomma andra brott i lagföringarna och rattfylleribrottet behöver inte vara huvudbrott, enda begränsningen är att det är ett av de första trettio brotten i lagföringen.

Den vanligast typen av rattfylleribrott är rattfylleri av normalgraden med avseende på alkohol som förekommer i 41,7 procent av alla lagföringar som innehåller någon typ av rattfylleribrott. Näst vanligast är rattfylleribrott av normalgraden med avseende på narkotika följt av grovt rattfylleri med avseende på alkohol (Tabell 4). Dessa tre brottstyper är de klart vanligaste och står tillsammans för 98,2 procent av alla lagföringar.

Tabell 4 Antal och andel lagföringar för olika typer av rattfylleribrott. Alla lagföringar där rattfylleri finns med som ett, och endast ett, av brotten. Genomsnitt per år under period 2012–2018.

Typ av rattfylleribrott	**Antal lagföringar (genomsnitt per år)**	**Andel lagföringar**
Rattfylleri av normalgraden med avseende på alkohol	5530	41,7 %
Rattfylleri av normalgraden med avseende på narkotika	4135	31,2 %
Rattfylleri av normalgraden med avseende på alkohol och narkotika	82	0,6 %
Rattfylleri av normalgraden, totalt	**9747**	**73,5 %**
Grovt rattfylleri med avseende på alkohol[7]	3352	25,3 %
Grovt rattfylleri med avseende på narkotika	58	0,4 %
Grovt rattfylleri med avseende på alkohol och narkotika	44	0,3 %
Grovt rattfylleri, totalt	**3454**	**26,0 %**
Övrigt	60	0,5 %
Totalt	**13 261**	**100,0 %**

I lagföringar som avser rattfylleri med avseende på alkohol är rattfylleribrottet oftast huvudbrott, det gäller i 87 procent av brotten av normalgraden och i 96 procent av de grova brotten (Tabell 5). Relativt ofta är det också det enda brottet i lagföringen. Fallen med grovt rattfylleri kombineras dock oftare med andra brott än fall med brott av normalgraden.

När det gäller rattfylleri med avseende på narkotika är bilden en annan. I dessa fall är brottet huvudbrott i endast 24 procent av lagföringarna och endast i två procent av fallen förekommer brottet

[7] Inklusive dem med okänd substans, se förklaring i kap. 2.5.2.1.

som ensambrott (endast brott av normalgraden har studerats här eftersom grovt rattfylleri med avseende på narkotika är så ovanligt). Den huvudsakliga förklaringen till detta är att man i samband med drograttfylleribrott vanligen också lagförs för narkotikabrott.

Om man ser till genomsnittligt antal brott per lagföring är det också stor skillnad mellan de rattfylleribrott som avser alkohol och de som avser narkotika. I det första fallet består lagföringarna i genomsnitt av 1,5 brott (1,6 för grovt rattfylleri) och i andra fallet av 3,9 brott.

Tabell 5 Andel rattfylleribrott där detta är huvudbrott respektive enda brott i lagföringen samt genomsnittligt antal brott per lagföring. De fall där rattfylleribrottet är enda brott i lagföringen är en delmängd av de fall där rattfylleribrottet är huvudbrott. År 2012–2018.

Typ av rattfylleribrott	Rattfylleribrottet är huvudbrott, andel av alla rattfylleribrott	Rattfylleribrottet är det enda brottet i lagföringen, andel av alla rattfylleribrott	Genomsnittligt antal brott per lagföring
Rattfylleri av normalgraden med avseende på alkohol	87 %	78 %	1,5
Rattfylleri av normalgraden med avseende på narkotika	24 %	2 %	3,9
Grovt rattfylleri med avseende på alkohol	96 %	68 %	1,6

I Tabell 6 visas att rattfylleri av normalgraden med avseende på narkotika i 24 procent av fallen kombineras med, och endast med, ringa narkotikabrott. I 51 procent av dessa fall visar det sig att rattfylleribrottet är satt som huvudbrott (resultat visas inte här). Detta stämmer bra med regeln att om två brott har samma straffvärde är det slumpen som avgör vilket som sätts till huvudbrott.

Ytterligare 7 procent av lagföringarna består av kombinationen av ett drograttfylleribrott och två ringa narkotikabrott. En majoritet (66 %) av lagföringarna består av andra kombinationer.

Tabell 6 Rattfylleri av normalgraden med avseende på narkotika (drograttfylleri) i kombination med vissa andra brott. År 2012–2018.

Brottskombination	Antal lagföringar	Andel av alla lagföringar som innehåller drograttfylleribrott
Endast drograttfylleri	562	2 %
Endast drograttfylleri och ett ringa narkotikabrott	7 023	24 %
Endast drograttfylleri och två ringa narkotikabrott	2 122	7 %
Resterande	19 238	66 %
Totalt	**28 945**	**100 %**

De som lagförs för rattfylleri visar sig ofta också ha framfört fordonet utan giltigt körkort, dvs att de gjort sig skyldiga till olovlig körning. Det är fallet för mer än hälften (54 %) av de som begått rattfylleribrott av normalgraden med avseende på narkotika (Tabell 7). För de som begått rattfylleribrott med avseende på alkohol är andelen något lägre, 16 procent för brott av normalgraden och 24 procent för grovt brott.

Tabell 7 Andel lagföringar där olovlig körning förekommer som minst ett av brotten. År 2012–2018.

Typ av brott	Andel lagföringar med olovlig körning
Rattfylleri av normalgraden med avseende på alkohol	16 %
Rattfylleri av normalgraden med avseende på narkotika	54 %
Grovt rattfylleri med avseende på alkohol	24 %

I Tabell 8 visas fördelningen för olika typer av lagföringar. Resultaten visar att åtalsunderlåtelse är ovanligt vid rattfylleribrott som avser alkohol, men något vanligare när det gäller narkotika. I övrigt är strafföreläggande den vanligaste lagföringstypen när det gäller rattfylleri av normalgraden med avseende på alkohol. Den förekommer i 78 procent av lagföringarna där rattfylleribrottet är enda brott, och i 66 procent av alla lagföringar. För rattfylleribrott med avseende på narkotika är däremot domslut vanligare, 53 procent av fallen där dessa rattfylleribrott endast kombineras med ringa narkotikabrott avgörs i domstol (domslut) och 39 procent baseras på strafföreläggande. Grovt rattfylleri med avseende på alkohol avgörs i stort sett alltid i domstol.

Tabell 8 Lagföringar för olika brott uppdelat efter typ av lagföring: åtalsunderlåtelse, strafföreläggande eller domslut. År 2012–2018.

Typ av brott	Urval av lagföringar	Åtalsunderlåtelse Antal per år(andel)	Domslut Antal per år (andel)	Strafföreläggande Antal per år (andel)	Totalt Antal per år
Rattfylleri av normalgraden med avseende på alkohol	**Alla**	157 (3 %)	1 714 (31 %)	3 658 (66 %)	5 530
Rattfylleri av normalgraden med avseende på alkohol	**Rattfylleribrottet är enda brott**	47 (1 %)	918 (21 %)	3 355 (78 %)	4 319
Rattfylleri av normalgraden med avseende på narkotika	**Alla**	687 (17 %)	2 701 (65 %)	747 (18 %)	4 135
Rattfylleri av normalgraden med avseende på narkotika	**Rattfylleribrottet i kombination med (och endast med) ringa narkotikabrott**	76 (8 %)	533 (53 %)	394 (39 %)	1 003
Grovt rattfylleri med avseende på alkohol	**Alla**	15 (0 %)	3 334 (99 %)	3 (0 %)	3 352
Grovt rattfylleri med avseende på alkohol	**Rattfylleribrottet är enda brott**	6 (0 %)	2 261 (100 %)	2 (0 %)	2 269

3.2. Utveckling över tid

3.2.1. Antal lagförda rattfylleribrott

Utvecklingen för antal rattfylleribrott av normalgraden visas för perioden 2012–2018 eftersom data från tidigare år inte är helt jämförbara (värden för alla år visas i Bilaga 1, se Figur 24). Antal rattfylleribrott av normalgraden med avseende på alkohol har minskat under perioden (Figur 1), medan antal rattfylleribrott med avseende på narkotika har ökat något (båda typerna av brott har en linjär trend som är statistiskt signifikant skild från 0).

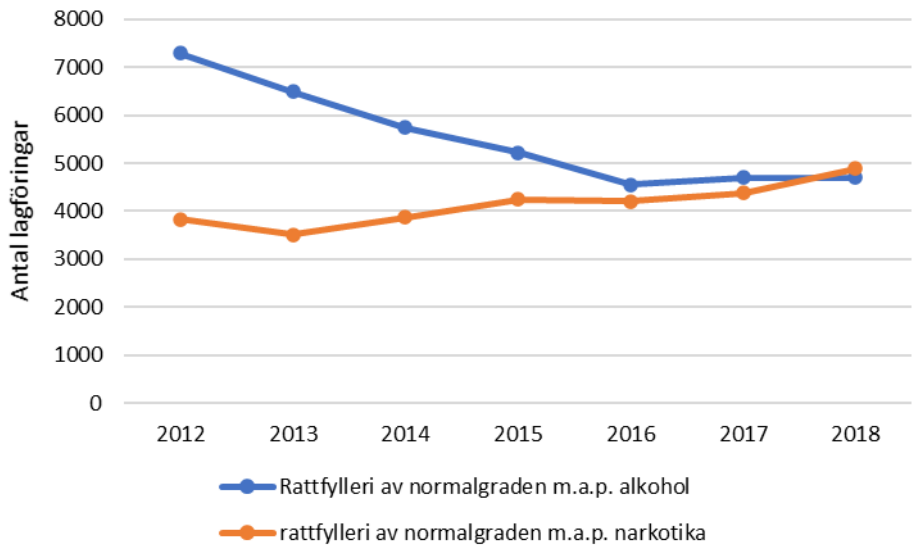

Figur 1 Antal lagföringar av rattfylleribrott av normalgraden med avseende på alkohol respektive narkotika. Alla lagföringar, utveckling över tid, 2012–2018.

Även de grova rattfylleribrotten med avseende på alkohol har minskat över tid (signifikant trend), se Figur 2. År 2008 och 2009 var antal lagföringar knappt 5000 per år, detta har sedan sjunkit till cirka 3000 per år under 2016–2018. Utvecklingen för de mer ovanliga typerna av rattfylleribrott visas i Figur 25 i Bilaga 1.

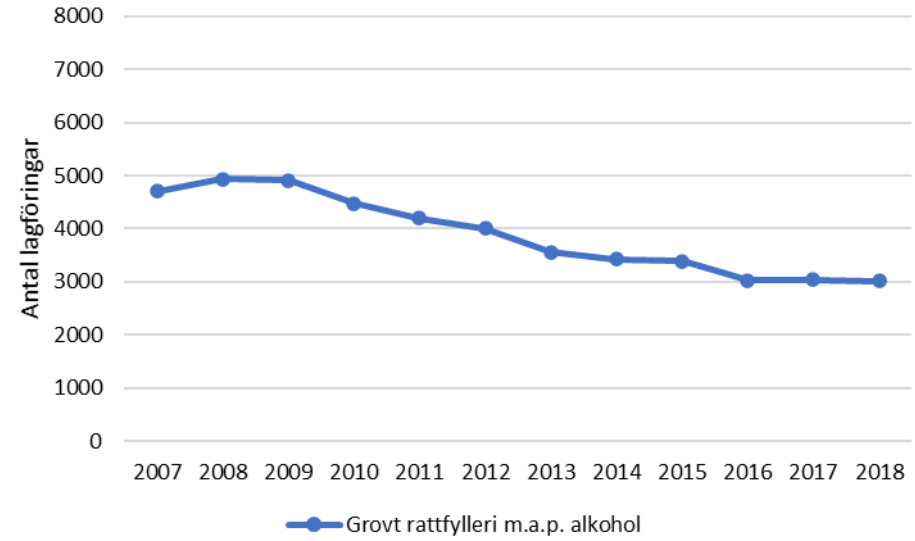

Figur 2 Antal lagföringar av grovt rattfylleribrott med avseende på alkohol. Alla lagföringar, utveckling över tid, 2007–2018.

3.2.2. Antal brott i lagföringen och kombination med andra brott

Antal brott per lagföring är en indikation på i vilken utsträckning rattfylleribrott sker i samband med andra brott, till exempel visades i Tabell 7 att många som lagförs för rattfylleribrott också har gjort sig skyldiga till olovlig körning. I Figur 3 visas hur genomsnittligt antal brott per lagföring utvecklats över tid. För rattfylleribrotten med avseende på alkohol har det skett en minskning över tid (signifikant trend). Minskningen är dock liten, för rattfylleribrott av normalgraden har genomsnittligt antal brott minskat från 1,52 år 2012 till 1,43 år 2018. För grovt rattfylleri är minskningen av samma storleksordning.

Genomsnittligt antal brott per lagföring för rattfylleri med avseende på narkotika har inte förändrats om man ser till hela perioden 2012–2018 (ingen signifikant trend).

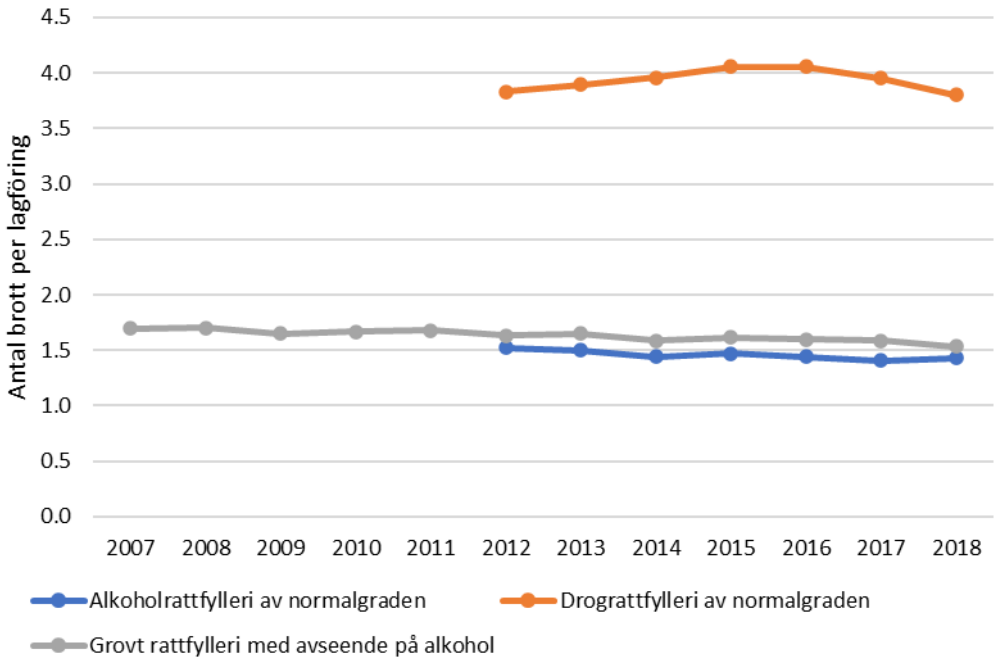

Figur 3 Genomsnittligt antal brott per lagföring uppdelat efter olika typer av rattfylleribrott.

Om man ser specifikt på andelen lagföringar av rattfylleri med avseende på narkotika där även olovlig körning förekommer så har det skett en minskning under perioden 2012–2018, se Figur 4.

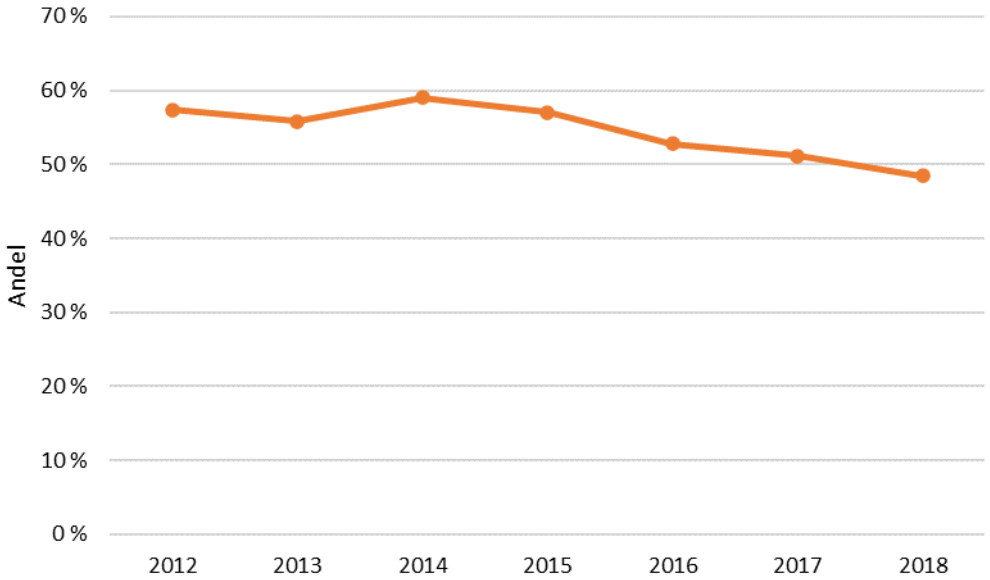

Figur 4 *Andel lagföringar av rattfylleri med avseende på narkotika där även olovlig körning förekommer.*

3.2.3. Jämförelse med sållningsprov och bevisprov

Hur många som lagförs för rattfylleri beror till stor del på omfattningen av polisens övervakning. Som mått på övervakningen av alkoholrattfylleribrott kan man titta på antal sållningsprov (utandningsprov som tas vid vägkanten) och antal bevisprov (genomförs som utandningsprov eller med blodprov). När det gäller bevisprov har vi i det här projektet endast använt utandningsprov, vilket är det vanligaste.

Det ger dock upphov till en viss osäkerhet när man studerar utvecklingen eftersom den kan påverkas av om fördelningen utandningsprov/blodprov förändras. I Figur 5 jämförs utvecklingen av antal lagföringar med avseende på alkoholrattfylleribrott med utvecklingen av antal sållningsprov och antal positiva bevisprov (utandningsprov). Den kraftiga minskningen av antal sållningsprov från 2011 och framåt har åtföljts av en minskning av såväl antal positiva bevisprov som av antal lagföringar avseende både rattfylleri av normalgraden och grovt rattfylleri. Antal positiva bevisprov och lagföringar har dock inte minskat lika mycket som antal sållningsprov, vilket kan tyda på att polisen har ändrat sitt arbetssätt och inriktat sig mer på de grupper av förare för vilka man misstänker högre förekomst av rattfylleri.

I början av perioden när antal sållningsprov ökade (2007–2011) kunde man se samma effekt fast tvärtom. Antal positiva bevisprov och antal lagförda grova rattfylleribrott minskade.

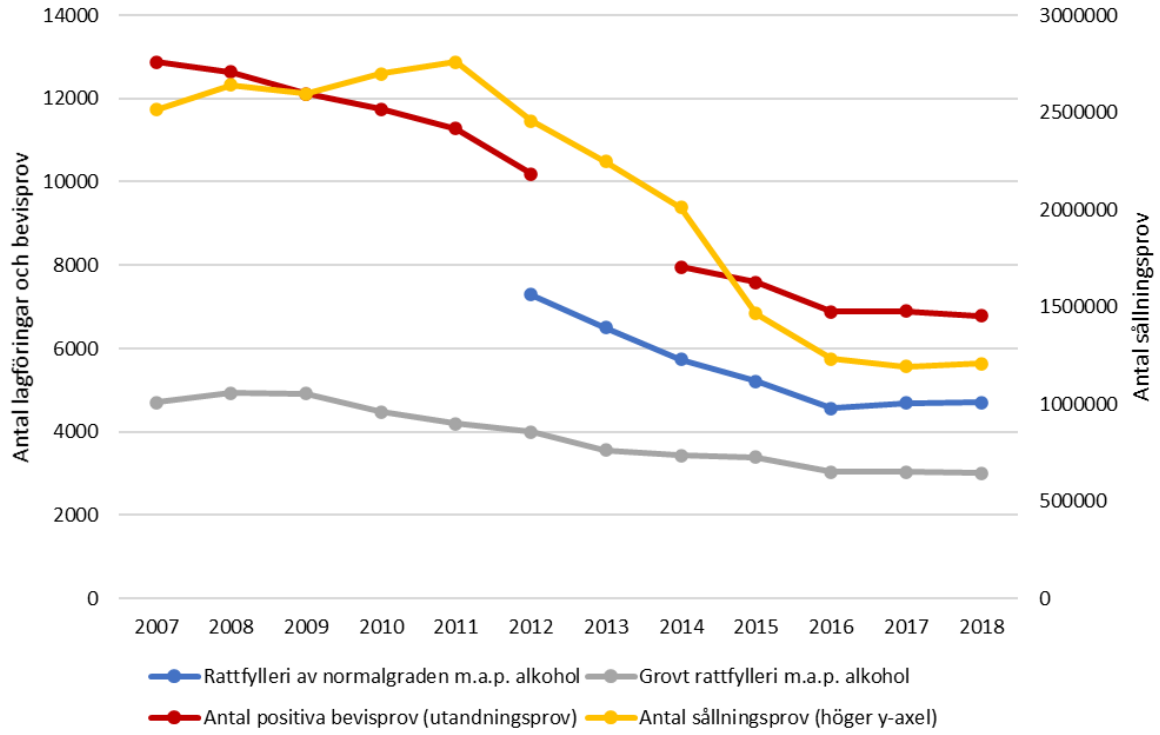

Figur 5 Utveckling av antal lagföringar för rattfylleribrott med avseende på alkohol, antal positiva bevisprov samt antal utförda sållningsprov (höger y-axel).

Om en förare har minst 1 promille alkohol i blodet döms han eller hon oftast för grovt rattfylleri. I Tabell 9 visas att 34–37 procent av förarna som uppvisat positiva bevisprov hade över 1 promille. Här ingår dock endast bevisprov genomförda som utandningsprov och det är känt sedan tidigare att bevisprov som genomförts som blodprov i genomsnitt uppvisar högre alkoholkoncentrationer (Tyrefors Hinnerich, 2016). Faktisk andel förare bör därför vara högre. Detta kan jämföras med att 37–40 procent av de lagförda dömdes för grovt rattfylleri. Man kan dömas för grovt rattfylleri även på andra grunder än alkoholkoncentrationen, men det är oklart hur vanligt detta är. Man kan inte se någon tidsmässig trend i dessa andelar över den studerade perioden (2014–2018).

Tabell 9 Andel prov med en alkoholkoncentration på minst 1 promille av alla positiva bevisprov tagna som utandningsprov, samt andel lagförda för grovt rattfylleri av alla lagförda med avseende på alkoholrattfylleri.

År	Andel med minst 1‰ i bevisproven (utandningsprov)	Andel grovt rattfylleri av alla lagförda rattfylleribrott med avseende på alkohol
2014	34 %	37 %
2015	37 %	39 %
2016	37 %	40 %
2017	36 %	39 %
2018	35 %	39 %

3.3. Påföljder, dagsböter och längd på fängelsestraff

Påföljderna har studerats separat för de olika rattfyllerityperna.

3.3.1. Rattfylleri av normalgraden med avseende på alkohol

För att studera påföljderna av just rattfylleribrottet så används här endast de lagföringar där rattfylleri av normalgraden med avseende på alkohol är enda brott i lagföringen. Detta är fallet i 78 procent av lagföringarna (Tabell 5). En procent av dessa är åtalsunderlåtelser, 21 procent domslut och 78 procent strafförelägganden (Tabell 8). Dessa andelar har endast fluktuerat marginellt under perioden 2012–2018.

Påföljden blir i princip alltid dagsböter för detta brott. Totalt sett, om man slår ihop domslut och strafförelägganden för perioden 2012–2018, blev påföljden dagsböter i 99,7 procent av lagföringarna (29 817 lagföringar) och i 0,1 procent blev påföljden fängelse, skyddstillsyn eller villkorlig dom (28 lagföringar).

Antal dagsböter som döms ut fördelar sig enligt Figur 6. Vanligaste påföljden är 40 dagsböter, det är den påföljd som är praxis vid alkoholkoncentrationer i intervallet 0,2–0,49 promille. Slår man ihop domslut och strafförelägganden är påföljden 40 dagsböter i 56 procent av fallen. Det stämmer väl överens med att andel bevisprov i intervallet 0,2–0,49 jämfört med 0,2–0,99 är 55 procent. Dock vet vi inte vilken alkoholkoncentration de lagförda förarna har haft i varje enskilt fall. Resultaten i Figur 6 visar också att fördelningen mellan domslut och strafförelägganden skiljer sig en del. Från 70 dagsböter och uppåt är det något högre andel domslut.

Om man studerar andel lagföringar (domslut och strafförelägganden tillsammans) där antal dagsböter är högst 40 så har det varierat mellan 57 och 60 procent under perioden 2012–2018 (resultat visas ej). Man kan inte se någon trend uppåt eller neråt under denna period.

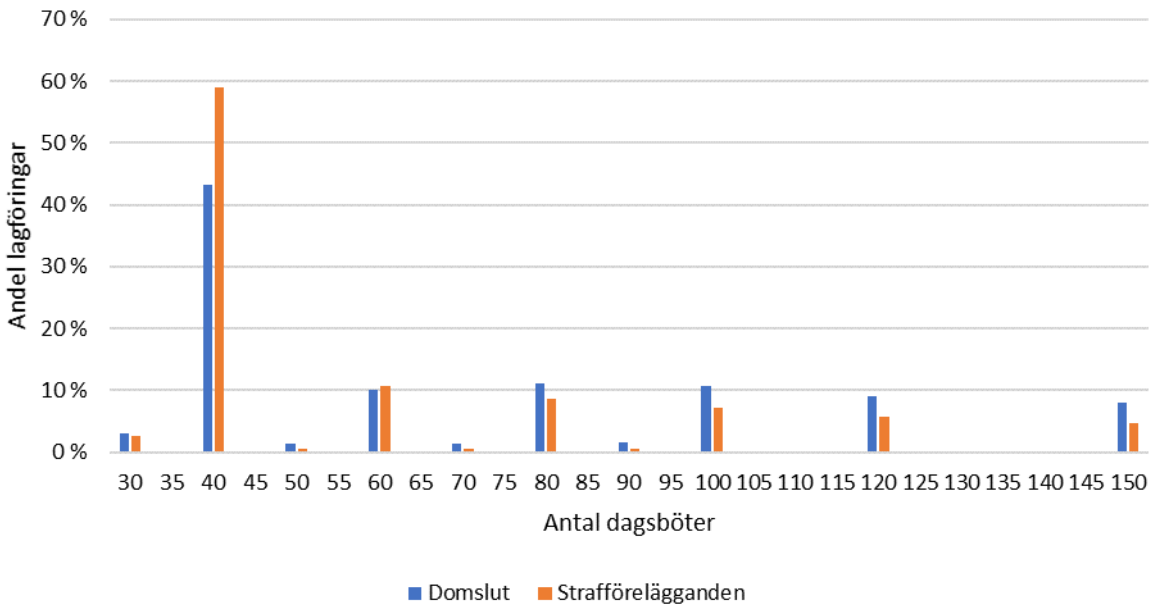

Figur 6 Fördelning av antal dagsböter för de som lagförts för rattfylleri av normalgraden med avseende på alkohol och fått dagsböter som påföljd. Enstaka personer har fått fler än 150 dagsböter. År 2012–2018.

Dagsbotens storlek bedöms utifrån den lagfördes ekonomi, i Tabell 10 visas hur det genomsnittliga beloppet har förändrats från 2012 till 2018. Det har skett en ökning under perioden, men jämför man utvecklingen av bötesbeloppet med den nominella löneutvecklingen ser man att de är relativt lika (se de två kolumnerna längst till höger).

Beloppet är i genomsnitt cirka 20 procent högre vid strafföreläggande än vid domslut, vilket tyder på grupper med olika inkomst.

Tabell 10 Genomsnittligt belopp att betala per dag vid domslut, strafföreläggande och totalt, samt utveckling och nominell löneutveckling. Rattfylleribrott av normalgraden med avseende på alkohol som enda brott i lagföringen.

År	**Medelbelopp vid domslut (kr)**	**Medelbelopp vid strafföreläggande (kr)**	**Medelbelopp totalt (kr)**	**Utveckling av medelbelopp jmf. med år 2012**	**Nominell löneutveckling[8] jmf med år 2012**
2012	142	174	167	1,00	1,00
2013	158	183	178	1,06	1,03
2014	145	185	177	1,06	1,05
2015	154	184	178	1,06	1,08
2016	161	196	187	1,12	1,10
2017	173	193	189	1,13	1,13
2018	167	211	201	1,20	1,16
2012–2018	**156**	**188**	**181**		

[8] För hela arbetsmarknaden. Källa: ekonomifakta.se.

3.3.2. Rattfylleri av normalgraden med avseende på narkotika

I Figur 7 visas hur andel åtalsunderlåtelser, domslut och strafföreläggande har förändrats under tidsperioden 2012–2018. Utvecklingen visas dels för alla lagföringar som innehåller rattfylleri av normalgraden med avseende på narkotika, dels för alla lagföringar som innehåller dessa brott i kombination med (och endast med) ringa narkotikabrott. Resultaten visar att andel domslut ökar och andel åtalsunderlåtelser minskar, medan andel strafföreläggande inte ändrats i något större utsträckning under perioden.

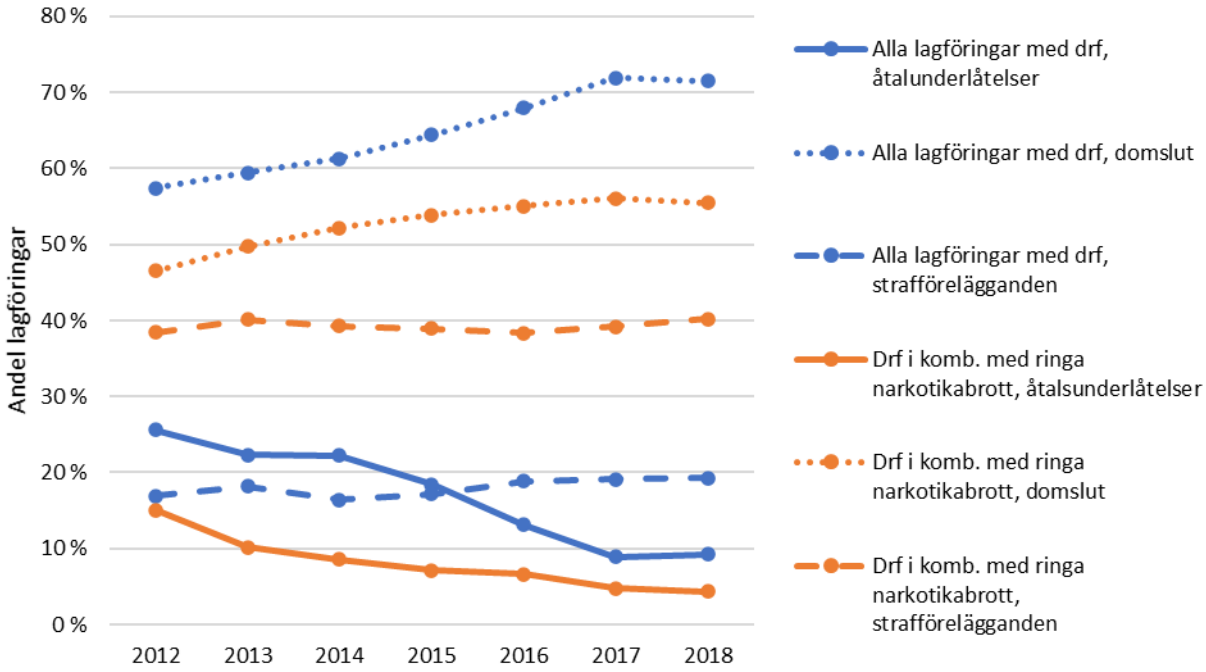

Figur 7 Utveckling av andel åtalsunderlåtelser, domslut och strafföreläggande för alla lagföringar som innehåller rattfylleri av normalgraden med avseende på narkotika (drf) samt alla lagföringar som innehåller drf i kombination med (och endast med) ringa narkotikabrott.

Påföljden studeras för kombinationen av rattfylleribrott av normalgraden med avseende på narkotika och ringa narkotikabrott. På samma sätt som för rattfylleri med avseende på alkohol blir påföljden i stort sett alltid dagsböter, det gäller för 99,2 procent av lagföringarna (6434 lagföringar) om man slår ihop domslut och strafföreläggande under perioden 2012–2018. Fängelse, skyddstillsyn eller villkorlig dom döms ut i 0,1 procent av lagföringarna (6 lagföringar).

I knappt 60 procent av fallen bestäms påföljden till 50 dagsböter, det gäller både vid domslut och vid strafföreläggande (Figur 8). I cirka 24 procent av lagföringarna bestämdes antal dagsböter till fler än 50. År 2017 uppdaterades Åklagarmyndighetens promemoria och 50 dagsböter angavs som praxis vid denna typ av brott (Tabell 1). Vi känner inte till vad praxis var innan dess. Om man ser till faktiskt utdömda antal dagsböter kan man se att andelen som fått mer än 50 dagsböter har minskat något under perioden 2012–2018, från 26 procent till 20 procent.

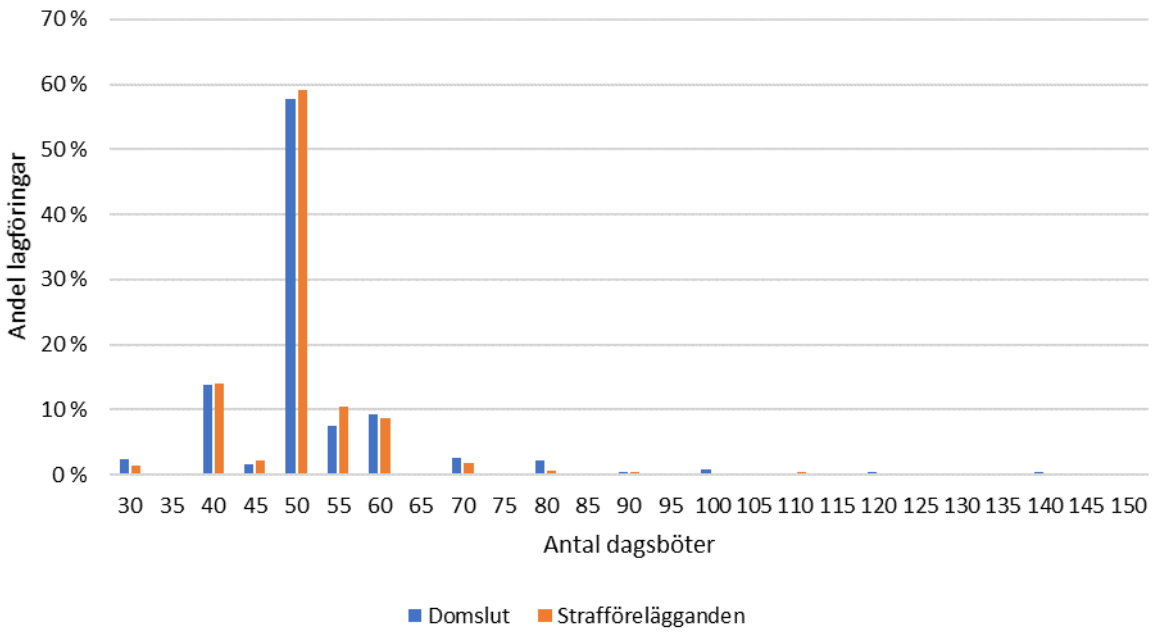

Figur 8 Fördelning av antal dagsböter för de som lagförts för rattfylleri av normalgraden med avseende på narkotika i kombination med, och endast med, ringa narkotikabrott, och fått dagsböter som påföljd. Uppdelat efter domslut (n=3 676) och strafföreläggande (n=2 758). Enstaka personer har fått fler än 150 dagsböter. År 2012–2018.

I Tabell 11 anges dagsbotens genomsnittliga storlek. Beloppen är ungefär desamma för domslut och strafföreläggande. Beloppen är dock klart lägre än de belopp som förekommer vid rattfylleri med avseende på alkohol (Tabell 10). I genomsnitt över alla år och om domslut och strafföreläggande slås ihop är medelbeloppet 105 kr för rattfylleri med avseende på narkotika i kombination med ringa narkotikabrott och 181 kr för rattfylleri med avseende på alkohol.

Tabell 11 Dagsbotens genomsnittliga storlek vid domslut, strafföreläggande och totalt, samt utveckling och nominell löneutveckling. Rattfylleribrott av normalgraden med avseende på narkotika i kombination med ringa narkotikabrott.

År	**Medelbelopp vid domslut (kr)**	**Medelbelopp vid strafföreläggande (kr)**	**Medelbelopp totalt (kr)**	**Utveckling av medelbelopp jmf. med år 2012**	**Nominell löneutveckling[9] jmf med år 2012**
2012	93	102	97	1,00	1,00
2013	91	90	90	0,94	1,03
2014	93	99	96	0,99	1,05
2015	101	99	100	1,04	1,08
2016	106	107	106	1,10	1,10
2017	108	119	113	1,17	1,13
2018	118	120	119	1,23	1,16
2012–2018	**104**	**107**	**105**		

[9] För hela arbetsmarknaden. Källa: ekonomifakta.se.

3.3.3. Grovt rattfylleri med avseende på alkohol

De grova rattfylleribrotten med avseende på alkohol avgörs nästan alltid (i 99,6 % av fallen) i domstol. I Figur 9 visas hur påföljdernas fördelning ändras över tid. Andel förare som döms till fängelse var knappt 50 procent i början av perioden och minskade sedan till, som minst, 42 procent, därefter ökade andelen igen. I slutet av perioden dömdes återigen knappt 50 procent till fängelse. Andel som döms till villkorlig dom har ökat under perioden, från 31 procent år 2007 till 37 procent år 2018. Andel som döms till skyddstillsyn ökade långsamt fram till och med år 2012 för att sedan minska relativt kraftigt under andra halvan av den undersökta perioden. Andel var 20 procent år 2007 och 14 procent år 2018.

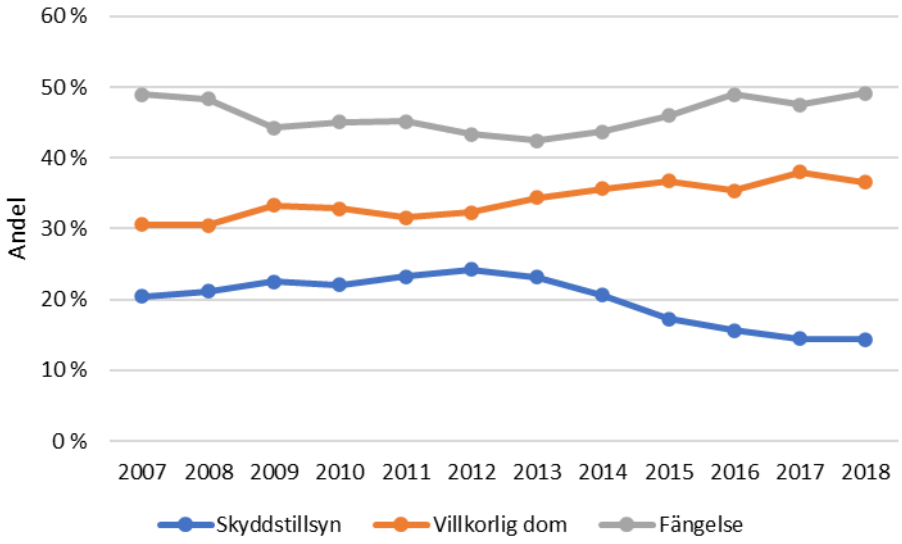

Figur 9 Utveckling över andel lagföringar med olika påföljd vid domslut. Lagföringar där grovt rattfylleri med avseende på alkohol är enda brott. Påföljderna skyddstillsyn (n=6 269), villkorlig dom (n=10 383) och fängelse (14 209).

Av alla som döms till skyddstillsyn så har det skett en ökning av andel som döms till skyddstillsyn med samhällstjänst och en minskning som döms till skyddstillsyn med särskild behandlingsplan (kallas också kontraktsvård), se Figur 10. Observera dock att antal lagförda minskar i alla grupper.

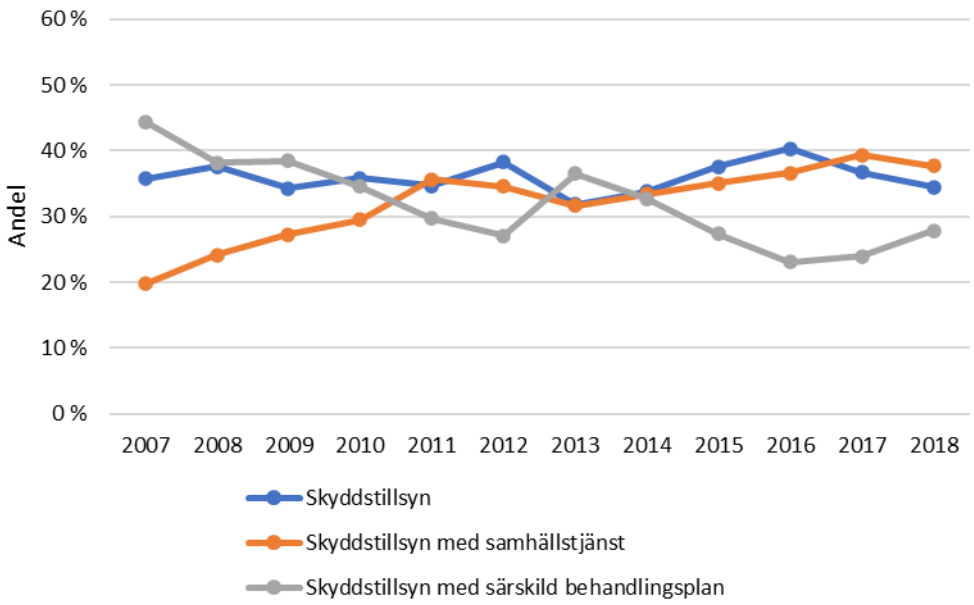

Figur 10 Andel som dömts till skyddstillsyn (n=2 244), skyddstillsyn med samhällstjänst (n=1 935) respektive skyddstillsyn med särskild behandlingsplan (n=2 090), av alla som dömts till samhällstjänst. Lagföringar där grovt rattfylleri med avseende på alkohol är enda brott.

De villkorliga domarna kombineras i de flesta fall med samhällstjänst, se Figur 11. Den andelen har också ökat under den undersökta perioden, från 88 procent år 2007 till 94 procent 2018.

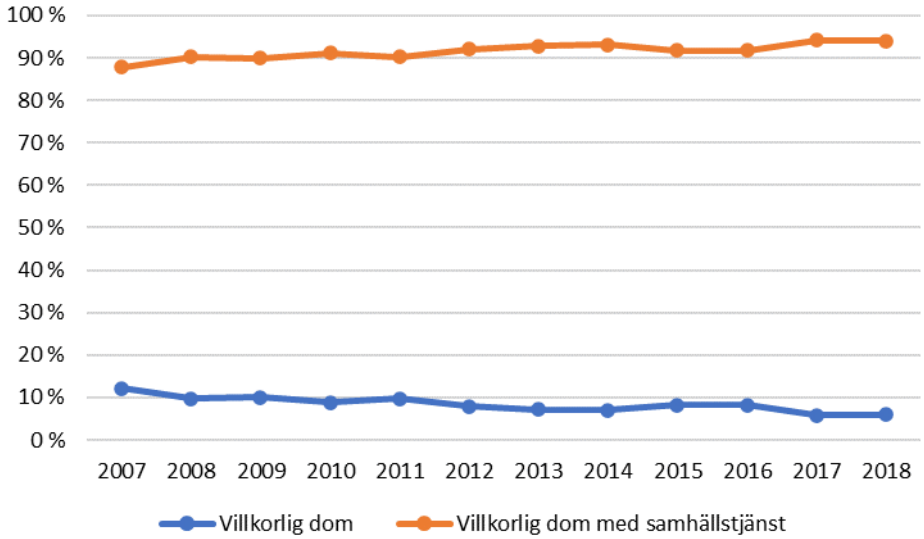

Figur 11 Andel som dömts till villkorlig dom (n=888) respektive villkorlig dom med samhällstjänst (n=9 495), av alla som dömts till någon form av villkorlig dom. Lagföringar där grovt rattfylleri med avseende på alkohol är enda brott.

Fängelsestraffens längd är för det mesta 1 månad, ibland 2 (Tabell 12). Endast ett fåtal döms till under en månad eller till tre månader eller längre. I Figur 12 visas andel som döms till 1 respektive 2 månader och hur det förändrats över tid. Man kan se att det har skett en viss förskjutning, så att en något större andel döms till 2 månader. Fortfarande år 2018 så döms dock de flesta, 72 procent, till 1 månad.

Tabell 12 Antal lagföringar per år efter fängelsestraffets längd. Lagföringar där grovt rattfylleri med avseende på alkohol är enda brott och där påföljden är fängelse.

År	Under 1 månad	1 månad	2 månader	3 månader eller längre
2007	31	1 185	254	32
2008	23	1 217	275	38
2009	32	1 132	247	20
2010	24	1 051	213	34
2011	27	948	213	21
2012	20	894	219	15
2013	14	777	190	21
2014	12	786	181	23
2015	12	790	211	20
2016	13	732	228	22
2017	10	731	204	33
2018	17	740	245	32
Totalt	**235**	**10 983**[10]	**2 680**[11]	**311**

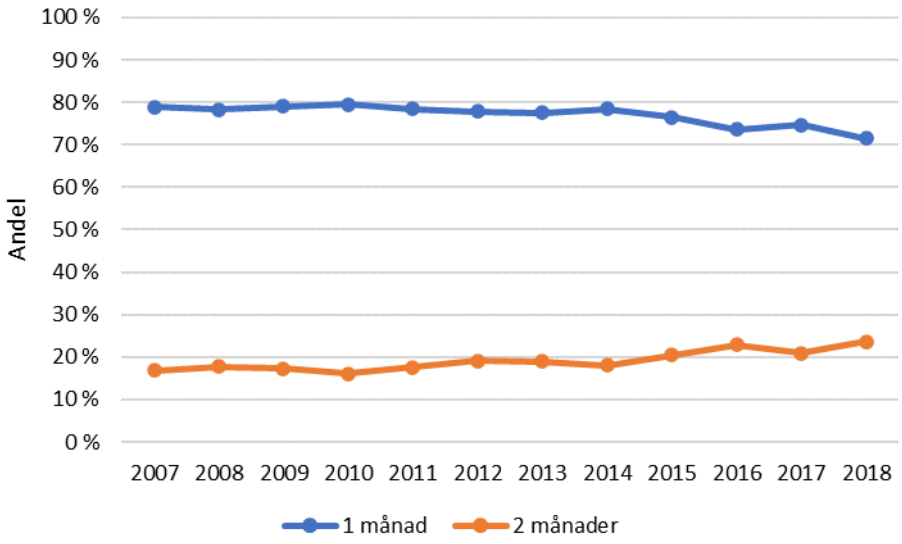

Figur 12 Andel fängelsedomar med 1 respektive 2 månaders längd. Lagföringar där grovt rattfylleri med avseende på alkohol är enda brott och där påföljden är fängelse.

[10] 50 av dessa har dömts till 1 månad och 14 dagar och 46 till 1 månad och 15 dagar, resten till 1 månad och 0 dagar.

[11] 2 av dessa har dömts till 2 månader och 14 dagar, resten till 2 månader och 0 dagar.

Inför en rättegång kan domstolen beställa en personutredning. Den genomförs av frivården som gör en bedömning av vilken typ av påföljd som skulle vara lämplig om personen döms[12]. I Tabell 13 visas i hur många fall det är angivet om personutredning har genomförts eller inte och i hur stor andel sådan är genomförd[13]. Totalt sett har personundersökningar genomförts i 86 procent av fallen men det skiljer en del mellan olika påföljder. Vid en fängelsedom har personundersökningar genomförts i 74 procent av fallet, vid skyddstillsyn 94 procent och vid villkorlig dom 89 procent.

Tabell 13 Antal och andel lagföringar där personutredning genomförts. Lagföringar där grovt rattfylleri med avseende på alkohol är enda brott. Totalt 123 saknade värden. Lagföringar från år 2007–2018.

Påföljd	Personutredning har genomförts (antal)	Personutredning har ej genomförts (antal)	Andel där personutredning har genomförts
Fängelse	10 453	3 756	74 %
Skyddstillsyn	2 090	152	93 %
Skyddstillsyn med samhällstjänst	1 828	107	94 %
Skyddstillsyn med särskild behandlingsplan	1 994	96	95 %
Skyddstillsyn totalt	**5 912**	**355**	**94 %**
Villkorlig dom	651	237	73 %
Villkorlig dom med samhällstjänst	8 599	896	91 %
Villkorlig dom totalt	**9 250**	**1 133**	**89 %**
Totalt	**40 777**	**6 732**	**86 %**

3.4. Tid mellan brott och beslutsdatum för lagföring

Tiden mellan brott och beslutsdatum för lagföring är betydligt längre för domslut än för strafföreläggande. Detta är förväntat eftersom domslut i normalfallet betyder att en rättegång har genomförts och strafföreläggande meddelas direkt av åklagare. För rattfylleribrott av normalgraden med avseende på alkohol är mediantiden för domslut 145 dagar och för strafföreläggande endast 9 dagar (Figur 13). Mediantiden för åtalsunderlåtelser är 31 dagar. En del ärenden tar betydligt längre tid än mediantiden. Den tid det tar för 95 procent av ärendena att lagföras (95:e percentilen) är 401 dagar, 102 dagar och 327 dagar för domslut, strafföreläggande respektive åtalsunderlåtelser. En aspekt som kan påverka tid mellan brott och lagföring är var den misstänkte är bosatt[14]. Om han eller hon är bosatt i utlandet kan denne bli frihetsberövad på grund av flyktfara. I dessa fall kan rättegången, under vissa förutsättningar, hållas bara någon dag efter att brottet har begåtts. Vid rattfylleribrott av normalgraden finns möjlighet att slutföra utredningen direkt då det gäller utländska förare. En förutsättning i båda

[12] https://www.kriminalvarden.se/fangelse-frivard-och-hakte/personutredning-och-yttrande-till-domstol/

[13] Notera att uppgift om personutredning inte ingår i den officiella kriminalstatistiken, därmed granskas inte denna variabel av Brå och Brå kan inte garantera kvaliteten för denna variabel.

[14] Personlig kommunikation med Johan Bülow, Åklagarmyndigheten.

fallen är dock att rattfylleribrottet avser alkohol och att bevisprov kan tas med hjälp av utandningsprov med en så kallad Evidenzer.

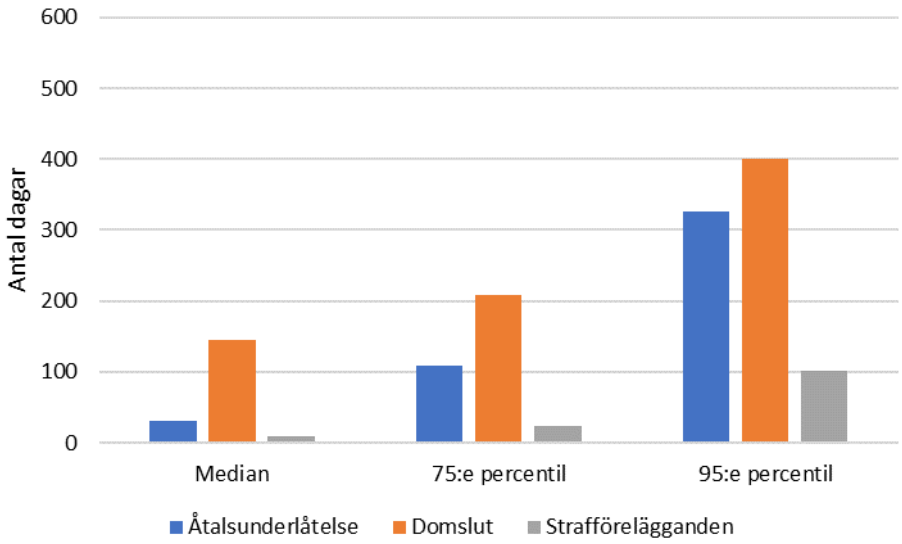

Figur 13 Antal dagar mellan brott och beslutsdatum. Beslutsdatum avser datum för meddelad åtalsunderlåtelse, meddelad dom respektive utfärdat strafföreläggande. Rattfylleri av normalgraden med avseende på alkohol som enda brott i lagföringen. År 2012–2018.

I Figur 14 visas hur antal dagar mellan brott och lagföring förändrats över tid vad gäller straffföreläggande. Ett resultat är att antal dagar det tar för 95 procent av ärendena att bli klara har ökat kraftigt under perioden. Även 75:e percentilen har ökat någon medan mediantiden har varit relativt oförändrad. Tid mellan brott och meddelat domslut har inte förändrats under perioden (resultat visas inte).

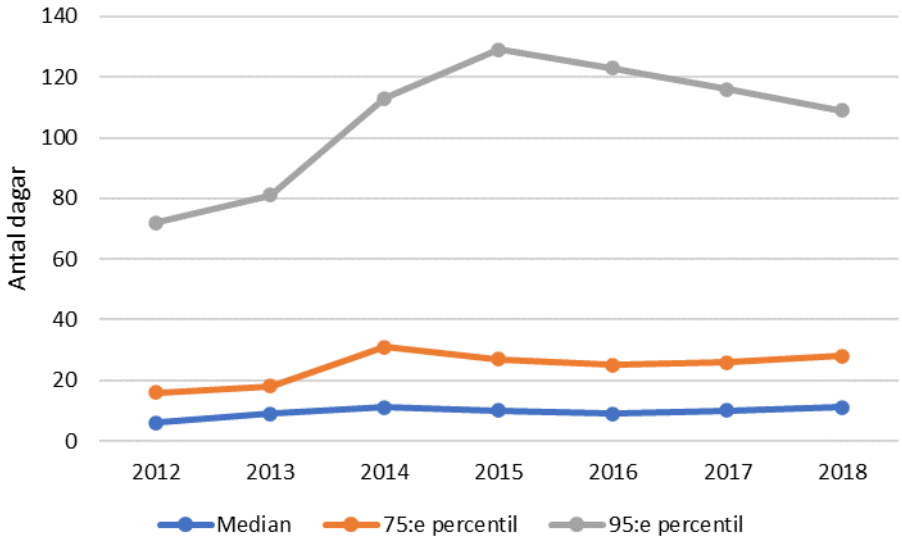

Figur 14 Antal dagar mellan brott och beslutsdatum för straffföreläggande. Beslutsdatum avser datum för utfärdat strafföreläggande. Rattfylleri av normalgraden med avseende på alkohol som enda brott i lagföringen.

När det gäller rattfylleri med avseende på narkotika i kombination med ringa narkotikabrott så är tiden mellan brott och lagföring längre än för rattfylleri med avseende på alkohol (Figur 15). Mediantiden är här 180 dagar för domslut och 51 dagar för straffföreläggande. Motsvarande för 95:e percentilen är 483 och 213 dagar.

Tiden mellan brott och domslut har legat ganska stabilt över åren under perioden 2012–2018. För strafföreläggande har det skett en ökning av 95:e percentilen, men ökningen är inte lika kraftig som för rattfylleri med avseende på alkohol.

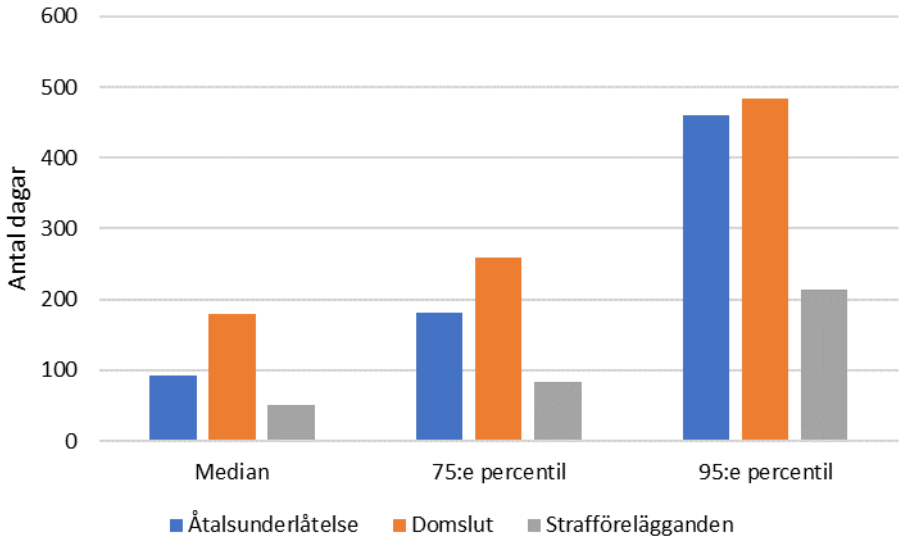

Figur 15 Antal dagar mellan brott och beslutsdatum. Beslutsdatum avser datum för meddelad åtalsunderlåtelse, meddelad dom respektive utfärdat strafföreläggande. Rattfylleri av normalgraden med avseende på narkotika i kombination med, och endast med, ringa narkotikabrott. År 2012–2018.

För grovt rattfylleri med avseende på alkohol är det endast domslut som är relevant. I Figur 16 visas tid mellan brott och meddelande av domslut uppdelat efter fängelsedom, skyddstillsyn och villkorlig dom. Generellt är tiden relativt lika för alla tre påföljder, 75:e och 95:e percentilen är högst för fängelse men skillnaden är liten. Man kan också konstatera att tid från brott till meddelat domslut är kortare för grovt rattfylleri än för rattfylleri av normalgraden.

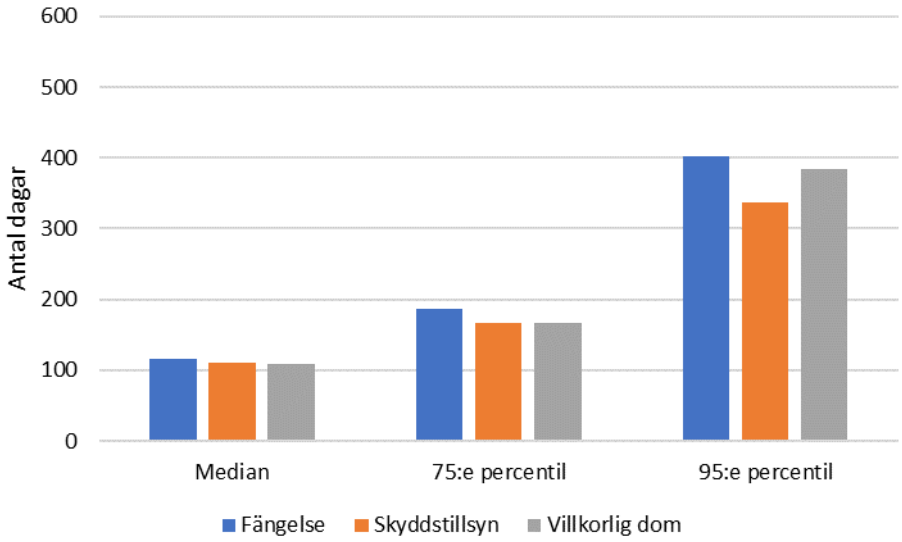

Figur 16 Antal dagar mellan brott och beslutsdatum vid domslut. Beslutsdatum avser datum för meddelad dom. Grovt rattfylleri med avseende på alkohol som enda brott i lagföringen. År 2007–2018.

Mediantiden och 75:e percentilen ligger på ungefär samma nivå i början och slutet av den studerade perioden (Figur 17). Tiden minskade dock under ett antal år för att sedan börja öka igen. Den 95:e percentilen varierar mer än de andra måtten men man kan se en ökning mot slutet av perioden.

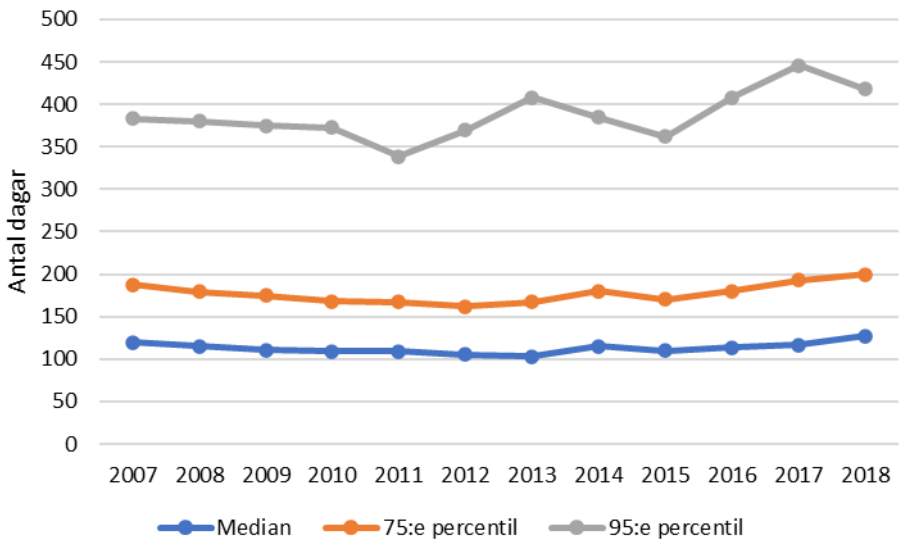

Figur 17 *Antal dagar mellan brott och meddelat domslut. Grovt rattfylleri med avseende på alkohol som enda brott i lagföringen.*

3.5. Kön och ålder

Av de som lagförs för rattfylleri är kvinnor i minoritet, men andelen skiljer lite mellan olika typer av rattfylleribrott (Tabell 14). Bland de som lagförs för rattfylleri av normalgraden är drygt 10 procent kvinnor, det gäller både rattfylleri med avseende på alkohol och på narkotika. För grovt rattfylleri är andelen lite högre, cirka 17 procent.

Tabell 14 Andel (antal) kvinnor och män som lagförts för olika typer av rattfylleribrott. År 2012–2018.

Typ av rattfylleribrott	**Andel (antal) kvinnor**	**Andel (antal) män**
Rattfylleri av normalgraden med avseende på alkohol som enda brott	11,7 % (3 527)	88,3 % (26 709)
Rattfylleri av normalgraden med avseende på droger i kombination med ringa narkotikabrott	10,9 % (762)	89,1 % (6 261)
Grovt rattfylleri med avseende på alkohol som enda brott	16,8 % (2 673)	83,2 % (13 212)

När det gäller åldersfördelning så skiljer det sig i stället beroende på om substansen är alkohol eller narkotika, medan det inte är någon större skillnad mellan brott av normalgraden och grovt brott (Figur 18). De som lagförs för rattfylleri med avseende på narkotika är i genomsnitt betydligt yngre än de som lagförs för rattfylleri med avseende på alkohol. Till exempel är över 40 procent av de som lagförs för drograttfylleri 24 år eller yngre. Motsvarande för alkoholrattfylleri är cirka 10 procent.

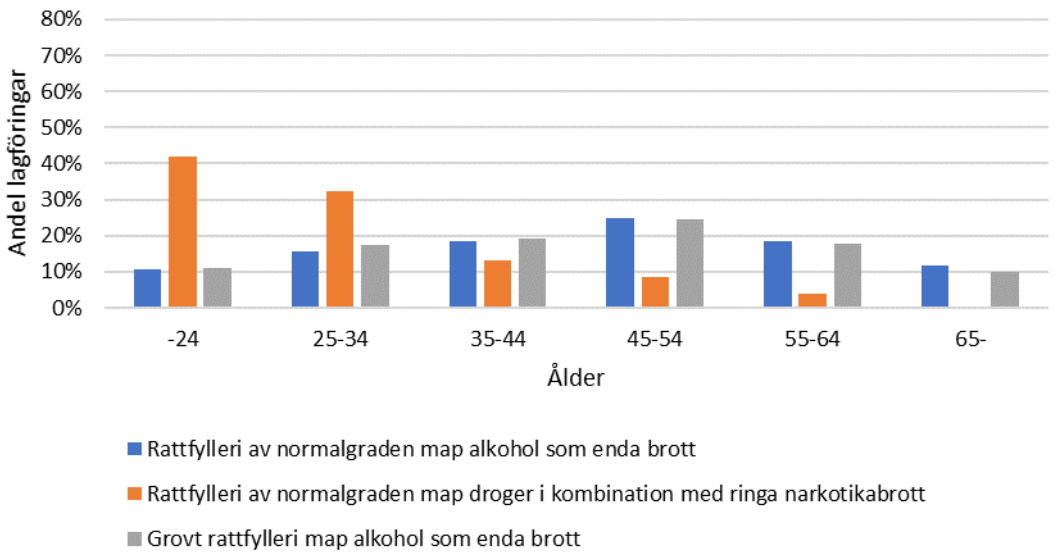

Figur 18 Åldersfördelning för olika typer av rattfylleribrott. År 2012–2018.

Nedan presenteras resultat för samband mellan ålder och kön och vilka påföljder som bestäms. Eventuella skillnader kan bero på både hur allvarligt själva brottet är (t.ex. alkoholkoncentration) och andra faktorer som tidigare domar, eventuella beroendesjukdomar eller annat.

Påföljden vid rattfylleribrott av normalgraden är i stort sett alltid dagsböter. Om man ser till andel som döms till över 40 (rattfylleri med avseende på alkohol) respektive över 50 (rattfylleri med avseende på narkotika) dagsböter så finns det ingen statistiskt signifikant skillnad mellan kvinnor och män. Däremot finns det ett visst samband med ålder för rattfylleri med avseende på alkohol (Figur 19). Andel som döms till fler än 40 dagsböter minskar med ökad ålder. Det är dock inga stora skillnader. För rattfylleri med avseende på narkotika kan man inte se någon sådan trend, här är resultaten också osäkra för de äldre åldersklasserna eftersom de är få som lagförs i dessa åldersgrupper.

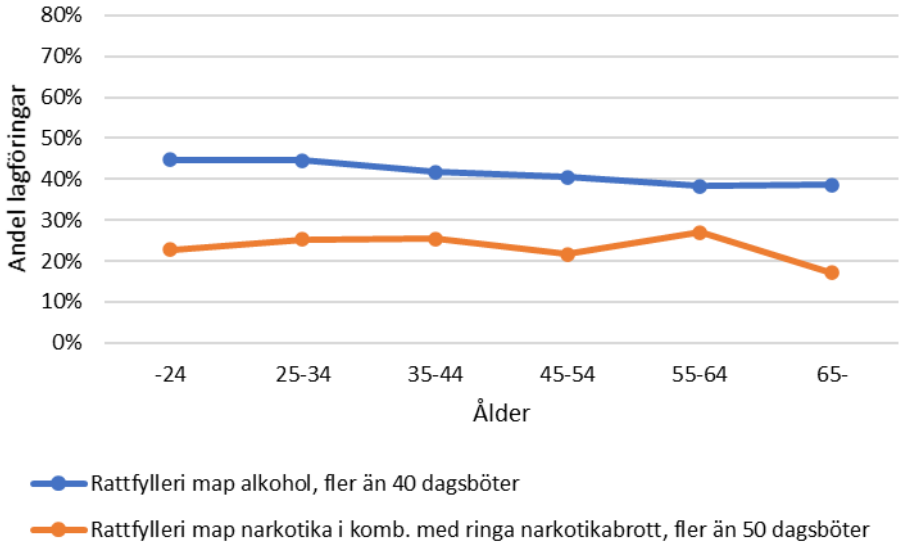

Figur 19 Andel av lagföringarna som leder till fler än 40 respektive fler än 50 dagsböter. År 2012–2018.

I Tabell 15 visas vilka påföljder som döms ut vid grovt rattfylleri, uppdelat på män och kvinnor. Det är större andel män än kvinnor som döms till fängelse (47,1 % jämfört med 38,8 %) och tvärtom för

skyddstillsyn (28,2 % bland kvinnorna och 17,0 procent bland männen). Ungefär lika stora andelar döms till villkorlig dom.

Bland de som döms till skyddstillsyn är det i stort sett lika stor andel bland kvinnorna som bland männen som döms till skyddstillsyn med särskild behandlingsplan (ca 29 % i båda fallen), medan något större andel män än kvinnor döms till skyddstillsyn med samhällstjänst.

Tabell 15 Påföljd vid grovt rattfylleri med avseende på alkohol som enda brott i lagföringen. Uppdelat efter kön. År 2012–2018.

Påföljd	Andel (antal) kvinnor	Andel (antal) män
Fängelse	38,8 % (1 029)	47,1 % (6 163)
Skyddstillsyn	28,2 % (748)	17,0 % (2 218)
Villkorlig dom	33,1 % (878)	35,9 % (4 702)

Det finns tydliga samband mellan ålder och vilka påföljder som döms ut vid grovt rattfylleri (Figur 20). Att dömas till villkorlig dom är till exempel vanligast i den yngsta åldersklassen (-24 år) och minskar sedan successivt för att sedan öka något bland de som är 65 eller äldre. När det gäller skyddstillsyn ökar andelen ju äldre man blir, utom för den äldsta gruppen då andelen sjunker något. Andelen som döms till fängelse ligger över 40 procent i alla åldersgrupper utom den yngsta.

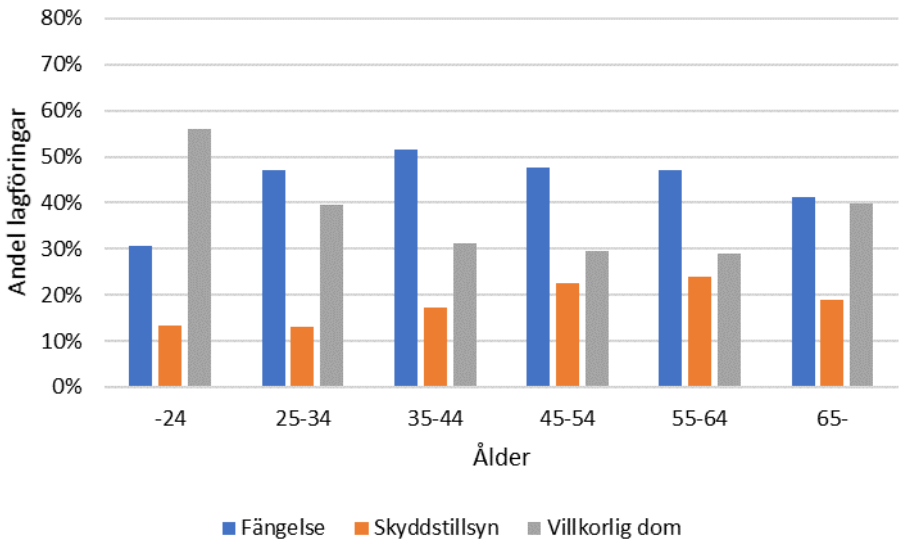

Figur 20 Påföljd vid grovt rattfylleri med avseende på alkohol efter ålder. År 2012–2018.

Bland de som döms till skyddstillsyn ser man att andelen som också får samhällstjänst minskar med ökande ålder, medan resultatet är tvärtom för de som döms till skyddstillsyn med särskild behandlingsplan (Figur 21).

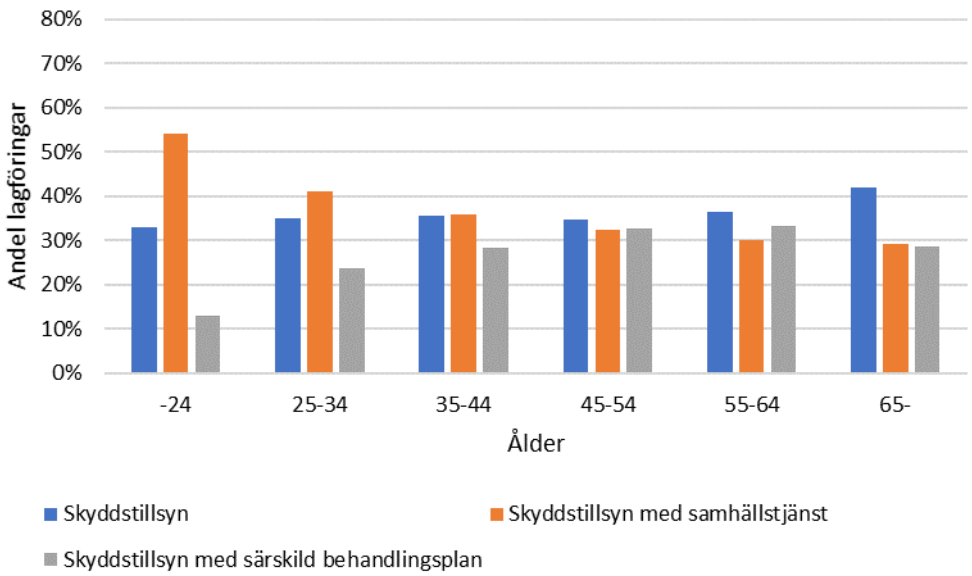

Figur 21 Påföljd vid grovt rattfylleri med avseende på alkohol för de som dömts till skyddstillsyn. Uppdelat efter ålder. År 2012–2018.

Fängelsestraffens längd har ett visst samband med ålder och kön. Det är något större andel kvinnor än män som får 2 månader eller mer (26,3 % mot 22,3 %), dock är det större andel män som döms till fängelse till att börja med (Tabell 15). Det är också en högre andel av de äldre (från 35 år och uppåt) jämfört med de yngre som döms till minst 2 månaders fängelse. Andelen per åldersklass varierar mellan 14,9 procent (15–24 år) och 25,8 procent (45–54 år).

Vilken påföljd som döms ut vid rattfylleribrott med avseende på alkohol styrs till ganska stor del av vilken alkoholkoncentration föraren hade vid tiden för brottet. I Figur 22 visas hur fördelning över alkoholkoncentration skiljer sig mellan kvinnor och män. Som synes är skillnaden inte särskilt stor, men kvinnor tenderar att ha något högre koncentrationer än män. Detta stämmer överens med resultatet att något större andel kvinnor döms för grovt rattfylleri (≥ 1 ‰) än för rattfylleri av normalgraden. Observera dock att vi här endast studerar bevisprov baserat på utandningsluft och inte de som baseras på blodprov. Det gör tolkningen av resultaten osäkra.

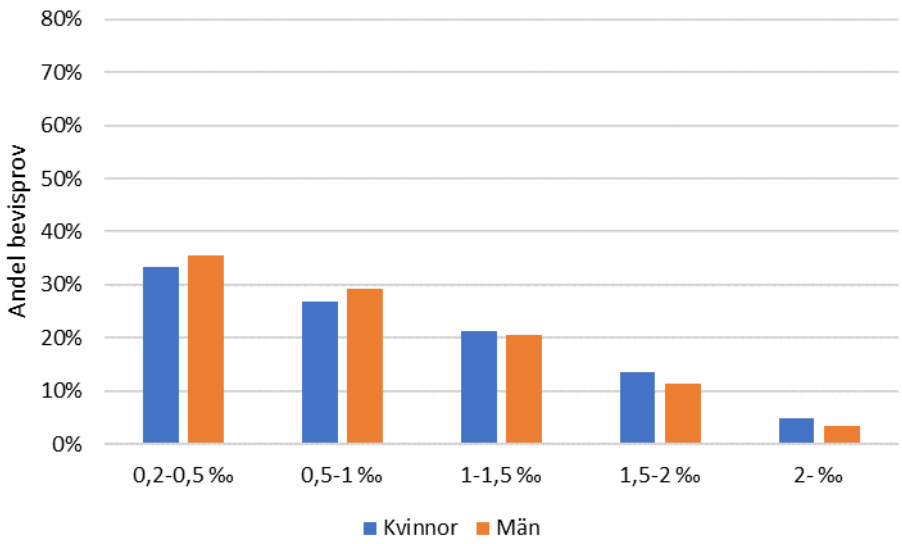

Figur 22 Bevisprovens fördelning över olika klasser av alkoholkoncentration, uppdelat efter kön. Endast bevisprov som baseras på utandningsluft (värden omräknade för att motsvara koncentration i blod). År 2014–2018.

Bland de yngsta förarna (-24 år) är det något fler som har en alkoholkoncentration i intervallet 0,5–1,0 promille än i intervallet 0,2–0,5 promille (Figur 23). Bland de äldre förarna är det tvärtom och skillnaden blir större för varje åldersklass. Den yngsta klassen har dock den lägsta andelen bevisprov med alkoholkoncentration över 1,5 promille, och över 2,0 promille är mycket ovanligt bland de yngsta förarna. Det skulle kunna vara en bidragande faktor till att andelen som döms till fängelse också är låg i denna grupp jämfört med äldre förare (Figur 20).

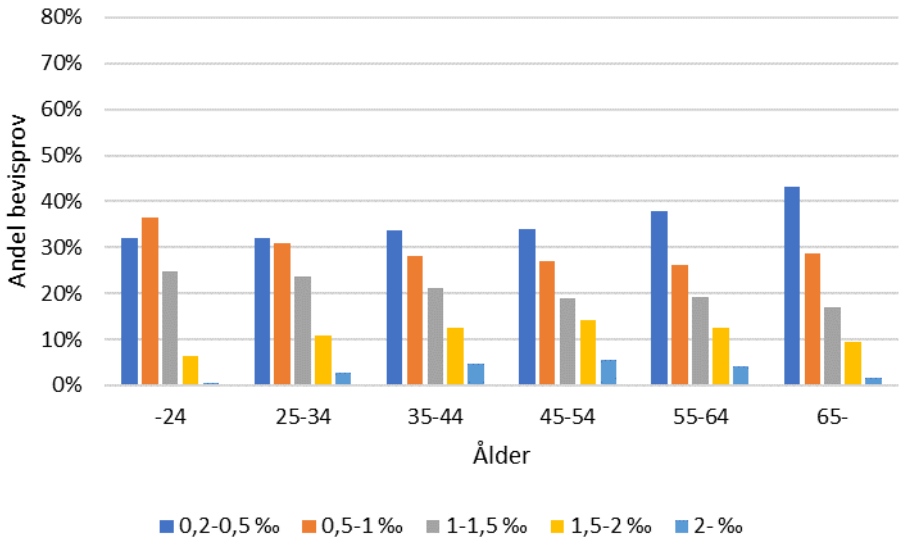

Figur 23 Bevisprovens fördelning över olika klasser av alkoholkoncentration, uppdelat efter åldersklass. Endast bevisprov som baseras på utandningsluft (värden omräknade för att motsvara koncentration i blod). År 2014–2018.

4. Diskussion

Syftet med projektet var dels att kartlägga rattfylleribrotten mer generellt med hjälp av lagföringsregistret, dels att besvara tre specifika frågeställningar: (1) Vad har polisens minskade alkoholrattfylleriövervakning fått för konsekvenser för lagföringen? (2) Har typ av påföljder och längd på eventuella fängelsestraff förändrats över tid? (3) Hur lång tid tar det mellan att brottet begås och till dess att det lagförs?

Först diskuteras de mer generella resultaten och därefter de specifika frågeställningarna.

I huvudsak är det tre typer av rattfylleribrott som lagförs, rattfylleri av normalgraden med avseende på alkohol, rattfylleri av normalgraden med avseende på narkotika och grovt rattfylleri med avseende på alkohol. Dessa brott står för cirka 98 procent av alla lagföringar. I endast 0,9 procent av lagföringarna har hänvisning gjorts till att både alkohol och narkotika förekommit vid rattfylleribrottet. Det finns flera möjliga orsaker till detta, till exempel att det är ovanligt förekommande i trafik, att polisen inte upptäcker/misstänker att en förare intagit både alkohol och narkotika eller att båda substanserna inte tas upp i åtalet. Anledningen till det låga antalet lagföringar som inkluderar både alkohol och narkotika bör utredas vidare eftersom det är känt att kombinationen av alkohol och narkotika leder till stora risker i trafiken (Hels m.fl., 2012). Vi vet också att bland de personbilsförare som omkommer och som har illegal narkotika och/eller alkohol (≥0,2 ‰) i blodet är det cirka 7 procent som är positiva för både alkohol och illegal narkotika (Forsman, 2015).

Även grovt rattfylleri med avseende på narkotika är mycket sällsynt, dessa står för 0,4 procent av alla lagförda rattfylleribrott. Detta har uppmärksammats tidigare, bland annat i Folkesson och Sjöström (2018) som konstaterar att nästan alla döms till rattfylleri av normalgraden när det gäller rattfylleri med avseende på narkotika. För att dömas till grovt brott krävs att det går att visa att föraren har varit avsevärt påverkad eller att framförandet av fordonet har inneburit en påtaglig fara för trafiksäkerheten. Om brottet avser alkohol finns ett gränsvärde för när brottet avses grovt (1 ‰). Detta gör det svårare att döma till grovt rattfylleri med avseende på narkotika jämfört med alkohol. I förarbetena till den ändring av lagen som innebar att narkotikarelaterat rattfylleri infördes (1 juli 1999) framhålls också att dessa brott troligen sällan torde bedömas som grova (Borgeke och Månsson, 2018; prop. 1998/99:43).

I Norge tillämpas fasta gränsvärden även för andra substanser än alkohol. Tre gränsvärden används som har bedömts motsvara 0,2, 0,5 och 1,2 ‰ alkohol[15]. För närvarande är knappt 30 olika narkotiska preparat specificerade (för fem av dessa har man dock inte kunnat fastställa gränser motsvarande 0,5 och 1,2 ‰ eftersom sambandet mellan koncentration och prestationsförmåga är otydligt eller otillräckligt studerat). I Strand m.fl. (2017) och Vindenes m.fl. (2012) beskrivs bakgrunden till lagen och hur gränsvärdena har tagits fram.

Resultaten från föreliggande studie visar också skillnader mellan olika typer av rattfylleribrott när det gäller antal brott i lagföringen. Rattfylleri med avseende på alkohol är enda brott i lagföringen i 78 procent (normalgraden) respektive 68 procent (grovt rattfylleri) av fallen. Rattfylleri med avseende på narkotika lagförs nästan alltid tillsammans med ringa narkotikabrott eftersom det är olagligt att bruka narkotika. Även om man tar hänsyn till det så är det endast i 33 procent av fallen där drograttfylleri eller drograttfylleri i kombination med ringa narkotikabrott är de enda brotten i lagföringen. Skillnaden mellan rattfylleri med avseende på alkohol och med avseende på narkotika kan bero dels på faktiska skillnader i brott mellan grupperna, dels på vilka grupper av förare som polisen inriktar sig på vid övervakningen.

Ett brott som relativt ofta förekommer tillsammans med rattfylleribrott är olovlig körning, som innebär att man framfört fordonet utan giltigt körkort. Av alla lagföringar där alkoholrattfylleri finns med som ett av brotten, förekommer även olovlig körning i 16 respektive 24 procent av lagföringarna. I de

[15] https://lovdata.no/dokument/SF/forskrift/2012-01-20-85

lagföringar där drograttfylleri förekommer som ett av brotten är det så mycket som 54 procent av lagföringarna som också innehåller olovlig körning. Den här andelen har dock minskat något, från knappt 60 procent år 2012 till knappt 50 procent år 2018. Minskningen skulle kunna bero på en förändring bland vilka förare som kör efter att ha intagit narkotika eller en förändring i polisens övervakning.

I straffskalan för rattfylleribrott av normalgraden finns fängelse men resultaten visar att detta mycket sällan döms ut. Fängelse, skyddstillsyn eller villkorlig dom blev påföljden i 28 av 29 817 (0,1 %) lagföringar där rattfylleri av normalgraden med avseende på alkohol var enda brott. Resultatet blev likadant för drograttfylleri, i 6 fall av 6 434 (0,1 %) utdömdes fängelse, skyddstillsyn eller villkorlig dom. Antal dagsböter som döms ut vid alkohol- respektive drograttfylleri skiljer sig åt en del, men det var väntat eftersom det är olika praxis för de olika brotten. Man kan dock också konstatera att dagsbotens storlek skiljer sig åt. För de som döms till rattfylleri med avseende på alkohol är medelbeloppet 181 kr per dag, jämfört med 119 kr per dag för de som döms till rattfylleri med avseende på narkotika. Dagsbotens storlek bestäms utifrån den lagfördes bestäms utifrån den lagfördes ekonomiska förhållanden och skillnaden tyder alltså på att dessa grupper skiljer sig åt relativt mycket med avseende på ekonomiska förutsättningar. Vi vet dock inte om detta är representativt för de förare som begår dessa brott, bara att det gäller för de som lagförs vilket påverkas av polisens övervakningsstrategi.

4.1. Vad har polisens minskade alkoholrattfylleriövervakning fått för konsekvenser för lagföringen?

Under den studerade perioden har det skett stora förändringar i antal utandningsprov som polisen utför. Under 2007–2012 låg antal prov på en relativt stabil och hög nivå, med över 2,5 miljoner prov per år. Detta var efter en ganska kraftig uppgång under början av 00-talet (Amin m.fl., 2019). Efter 2012 minskade antal prov under flera år för att återigen stabiliseras från 2016 och framåt[16] på cirka 1,2 miljoner prov per år. Eftersom rattfylleri är ett så kallat spaningsbrott så bör även lagföringarna ha förändrats, och det framgår också av resultaten. Både antal lagföringar med avseende på rattfylleri av normalgraden och grovt rattfylleri (båda med avseende på alkohol) har minskat från 2012 och framåt. Minskningen av antalet lagföringar har dock inte varit lika stor som minskningen av antalet sållningsprov. Det tyder på att polisen, i alla fall till viss del, har ändrat inriktning på sin övervakning och inriktat sig mer på de grupper av förare för vilka man misstänker en högre förekomst av rattfylleri. Å andra sidan, om man studerar de bevisprov baserat på utandningsluft som genomförts 2014–2018 finns ingen tidsmässig trend i andel som har minst 1 promille alkohol i blodet. Detta tyder på att övervakningen inte genomgått alltför stora förändringar.

Antal lagföringar för rattfylleri med avseende på narkotika har i stället ökat under perioden 2012–2018. Om det beror på att polisen ökat sin övervakning inom detta område eller att brottet blivit vanligare vet vi dock inte.

4.2. Har typ av påföljder och längd på eventuella fängelsestraff förändrats över tid?

När det gäller rattfylleri av normalgraden med avseende på alkohol bestäms påföljden i princip alltid till dagsböter och resultaten visar inte någon förändring över tid (2012–2018) i hur många dagsböter som utfärdas. När substansen i stället är narkotika kan vissa förändringar ses. Till exempel så har andelen domslut bland lagföringarna ökat och andelen åtalsunderlåtelser minskat under perioden 2012–2018. Andelen strafföreläggande har legat på ungefär samma nivå. Resultaten visar också att

[16] Under 2020 låg antal prov på mycket låg nivå på grund av coronapandemin, men detta år ligger utanför den studerade perioden.

andelen lagföringar där antal dagsböter bestäms till fler än 50, har minskat något under samma period, från 26 procent till 20 procent.

Grovt rattfylleri med avseende på alkohol har vi kunnat studera under en lite längre period, 2007–2018. Om man ser till de lagföringar där grovt rattfylleri är enda brott så har andelen som döms till skyddstillsyn minskat under perioden, från 20 procent år 2007 till 14 procent år 2018 (först skedde dock en ökning av andelen till 24 % år 2012). Av de som döms till skyddstillsyn har också andelen som döms till skyddstillsyn med särskild behandlingsplan (så kallad kontraktsvård) minskat, från runt 40 procent i början av perioden till under 30 procent i slutet av perioden. Dessa resultat ligger i linje med uppgifter från Kriminalvården (2020, s. 51) som anger att antal klienter som påbörjar skyddstillsyn med kontraktsvård minskat under perioden 2011–2019.

Andelen som dömdes till villkorlig dom ökade under perioden från cirka 30 procent till strax under 40 procent. Andelen som dömdes till fängelse minskade i början av perioden för att sedan öka igen till samma nivå som i början, knappt 50 procent. Fängelsestraffens längd är i stort sett alltid 1 eller 2 månader. Under perioden har det skett en viss ökning av andelen som döms till 2 månader, från strax under till strax över 20 procent. Majoriteten döms dock till 1 månad. Som beskrivs i kapitel 2.2 är skillnaden mellan 1 och 2 månaders fängelse i praktiken relativt stor. Detta eftersom de som döms till 2 månader i regel blir villkorligt frigivna efter två tredjedelar av tiden och därefter har en prövotid på ett år. Under prövotiden kan Kriminalvården bestämma att den dömde ska övervakas. För de som döms till en månads fängelse gäller inte reglerna om villkorlig frigivning vilket innebär att de avtjänar hela straffet och har sedan ingen prövotid. De som döms till två månaders fängelse kan därför stå under Kriminalvårdens uppsikt betydligt längre än de som döms till en månad.

4.3. Hur lång tid tar det mellan att brottet begås och till dess att det lagförs?

Vi har studerat tiden mellan brottsdatum och beslutsdatum, där det senare avser datum för meddelad åtalsunderlåtelse, meddelad dom respektive utfärdat strafföreläggande. Rattfylleri av normalgraden med avseende på alkohol verkar vara ett brott som går relativt snabbt att handlägga när det gäller strafföreläggande. Mediantiden är 9 dagar och efter 102 dagar har strafföreläggande utfärdats i 95 procent av brotten. För drograttfylleri i kombination med ringa narkotikabrott tar det längre tid. Mediantiden är 51 dagar för dessa brott och 95:e percentilen ligger på 213 dagar. Den längre tiden var väntad eftersom det vid drograttfylleri alltid tas blodprov som behöver analyseras, medan det för alkoholrattfylleri oftast räcker med ett utandningsprov. Hur stor del av skillnaden i tid som beror på detta är dock okänt.

I de fall som går till rättegång tar det som förväntat längre tid mellan brott och lagföring, och också här tar det längre tid för narkotikarelaterat rattfylleri (mediantid 180 dagar) än alkoholrelaterat rattfylleri (mediantid 145 dagar). Om man jämför med grovt rattfylleri är mediantiden för dessa brott drygt 100 dagar, alltså kortare är för rattfylleribrott av normalgraden. En möjlig orsak till detta är att en del som misstänkt för rattfylleri av normalgraden kan först ha fått strafföreläggande men ej godkänt detta, vilket förlängt processen. En annan tänkbar orsak är att de brott av normalgraden som går till rättegång, och inte avgörs genom strafföreläggande, är de mest besvärliga och att det därför tar mer tid. Processen påverkas också av om den misstänka föraren är bosatt utomlands eftersom det då finns speciella förfaringssätt. Hur mycket olika orsaker bidrar till tiden mellan brott och lagföring behöver studeras närmare.

4.4. Begränsningar och felkällor

Det finns flera potentiella felkällor när man studerar förändringen över tid med hjälp av registerdata. Ändringar i tidsserierna behöver inte alltid spegla faktiska förändringar utan kan till exempel bero på förändringar i rutiner för inrapportering och hur olika variabler definieras och kodas. Vissa sådana

förändringar gjorde att vi fick begränsa den studerade perioden. Lagföringar med grovt rattfylleri har vi studerat från 2007 till 2018, medan lagföringar för rattfylleri av normalgraden studerats från 2012 till 2018. I de fall där direkta jämförelser gjorts mellan olika typer av rattfylleribrott har även de grova rattfylleribrotten begränsats till 2012–2018. Data från bevisprov har begränsats till perioden 2014–2018. Närmare förklaringar till de olika begränsningarna finns i metodkapitlet.

När det gäller bevisproven för rattfylleri så har endast bevisprov baserat på utandningsprov studerats. Detta är en begränsning eftersom en del av proven görs med hjälp av blodprov. Andelen blodprov är störst för höga alkoholkoncentrationer. I kommande studier bör även dessa prov inkluderas.

4.5. Fortsatt forskning

Det finns flera analyser av lagföringsregistret som vore intressanta att göra, men som inte har varit möjliga inom ramen för detta projekt. Till exempel har vi endast tittat på tingsrättsdomar och inte överklaganden. I en kommande studie vore det intressant att se vilka domar som överklagas beroende på typ av brott, förarens ålder och kön, mm. En annan aspekt som vore intressant att studera vidare är om och hur tidigare lagföringar, både vad gäller trafikbrott och andra brott, påverkar påföljderna.

Föreliggande studie har fokuserat på de lagföringar då rattfylleribrottet varit enda brott (och i kombination med ringa narkotikabrott när det gäller drograttfylleri), för att få jämförbarhet över tid och mellan olika brott. Resultaten visar dock att rattfylleribrotten relativt ofta förekommer tillsammans med andra brott och ett nästa steg vore att se hur påföljderna påverkas av detta, till exempel när rattfylleri kombineras med olovlig körning vilket är ganska vanligt.

För att förstå hur olika delar av kedjan hänger ihop, från bevisprov till anmälda brott och lagföringar skulle en mer omfattande studie behöva genomföras där de olika registren samkörs så att det går att följa en och samma individ.

Slutligen skulle polisens och rättsväsendets hantering av förare som är påverkade av både alkohol och narkotika behöva studeras närmare. I nuläget är det väldigt få lagföringar där hänvisning görs till både alkohol och narkotika och orsaken till detta är till stor del okänd.

Referenser

Achermann Stürmer, Y., Meesmann, U. och Berbatovci, H. (2019) Driving under the influence of alcohol and drugs. ESRA2 Thematic report Nr. 5. ESRA project (E-Survey of Road users' Attitudes). Bern, Switzerland: Swiss Council for Accident Prevention.

Agge, M., Folkesson, C. och Sjöström, L. O. (2002) Vem bryr sig? – rattfylleriets omfattning och konsekvenser. http://www.trafiknyktert.nu/media/9818/MHF_Vem_bryr_sig.pdf

Amin, K., Bengtsson, K., Berg, H.Y., Fredriksson, R., Forsman, Å., Larsson, P., Lindholm, M., Rizzi, M., Skyving, M., Sternlund, S., Vadeby, A. och Yamazaki, R. (2019) Analys av trafiksäkerhetsutvecklingen 2018, målstyrning av trafiksäkerhetsarbetet mot etappmålen 2020. Publikation 2019:090. Trafikverket. Borlänge.

Bernhoft, I. M., Hels, T., Lyckegaard, A., Houwing, S. och Verstraete, A. G. (2012) Prevalence and Risk of Injury in Europe by Driving with Alcohol, Illicit Drugs and Medicines. Procedia - Social and Behavioral Sciences, 48, 2907–2916.

Borgeke, M och Månsson, C. (2018) Studier rörande påföljdspraxis mm. Sjätte upplagan. Jure,

BRÅ (2019) Kriminalstatistik. Personer lagförda för brott 2018. Slutlig statistik. Tillgänglig [2021–06–11]: https://www.bra.se/download/18.62c6cfa2166eca5d70e1ab60/1615396355632/Sammanfattning_lagforda_2018.pdf

Elder, R.W., Shults, R.A., Sleet, D.A., Nichols, J.L, Zaza, S. och Thompson, R.S. (2002) Effectiveness of sobriety checkpoints for reducing alcohol-involved crashes. Traffic Injury Prevention, 3, 266–274.

Elvik, R. (2013) Risk of road accident associated with the use of drugs: A systematic review and meta-analysis of evidence from epidemiological studies. Accident Analysis and Prevention, 60, 254–267.

Erke, A. Goldenbeld, C. och Vaa, T. (2009) The effects of drink-driving checkpoints on crashes–A meta-analysis. Accident Analysis and Prevention, 41, 914–923.

Fell, J.C. (2019) Approaches for reducing alcohol-impaired driving: Evidence-based legislation, law enforcement strategies, sanctions, and alcohol-control policies. Forensic Sci Rev. 31(2):161-184.

Fell, J.C., Waehrer, G., Voas, R.B., Auld-Owens, A., Carr, K. och Pell, K. (2015) Relationship of Impaired-Driving Enforcement Intensity to Drinking and Driving on the Roads. Alcoholism: Clinical and Experimental Research, 39(1), 84–92.

Folkesson, C. och Sjöström, L.O. (2007) Rättspraxis vid rattfylleri -en lägesbeskrivning med krav på förändringar. Tillgänglig [2021–05–19]: https://www.mhf.se/app/uploads/2018/09/Rattspraxis_vid_rattfylleri.pdf

Folkesson, C. och Sjöström, L.O. (2018) Påföljdsval och behandling vid rattfylleri -en granskning. Tillgänglig [2021–05–19]: http://mhfost.se/media/13302/Rapport-Paafoeljdsval-och-behandling-2018.pdf

Forsman, Å. (2013) Riskkurva för alkohol. Studie baserad på omkomna personbilsförare i Sverige. VTI notat 25-2013. VTI. Linköping.

Forsman, Å. (2015) Alkohol, droger och läkemedel hos omkomna personbilsförare – År 2005–2013. VTI notat 11-2015. VTI. Linköping.

Forsman, Å. (2017) Förstudie om antal alkoholutandningsprov i trafiken. PM. VTI. Linköping. Tillgänglig: http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:vti:diva-11562

Gustafsson, S. och Forsman, Å. (2012) Analys av rattfylleriolyckor. Var och när sker olyckorna? VTI notat 14-2012. VTI. Linköping.

Gustafsson, S och Nyberg, J. (2017) Utvärdering av alkolås efter rattfylleri. Intervjustudie. VTI notat 16-2017. VTI. Linköping.

Hels, T., Bernhoft, IM., Lyckegaard, A., Houwing, S., Hagenzieker, M., Legrand, SA., Isalberti, C., Van der Linden, T, Verstraete, A. (2012) Risk of injury by driving with alcohol and other drugs. DRUID Deliverable 2.3.5. Project No. TREN-05-FP6TR-S07.61320-518404-DRUID. Tillgänglig [2021–06–09]: https://www.bast.de/Druid/EN/deliverales-list/downloads/Deliverable_2_3_5.pdf?__blob=publicationFile&v=1

Kriminalvården (2020) Kriminalvård och statistik 2019. Tillgänglig [2021–05–19]: https://www.kriminalvarden.se/globalassets/publikationer/kartlaggningar-och-utvarderingar/kos_2019.pdf.

Regeringskansliet (2019) Ett stärkt straffrättsligt skydd mot upprepad trafikbrottslighet och en utvärdering av den nedre promillegränsen för sjöfylleri. Ds 2019:22. Tillgänglig [2021–09–16]: https://www.regeringen.se/4adb11/contentassets/cdf52fc01ccc40da8f95d76f9df99d7e/ett-starkt-straffrattsligt-skydd-mot-upprepad-trafikbrottslighet-och-en-utvardering-av-den-nedre-promillegransen-for-sjofylleri-ds-201922

Strand, M.C., Mørland, J., Slørdal, L., Riedel, B., Innerdal, C., Aamo, T., Mathisrud, G. och Vindenes, V. (2017) Conversion factors for assessment of driving impairment after exposure to multiple benzodiazepines/z-hypnotics or opioids. Forensic Science International, 281, 29–36.

Tyrefors Hinnerich, B., Pettersson-Lidbom, P. och Priks, M. (2016) Do mild sentences deter crime? Evidence using a regression-discontinuity design. Tillgänglig [2021–06–11]: http://btyrefors.se/wp-content/uploads/2018/05/mildsentences.pdf.

Vindenes, V., Jordbru, D., Knapskog, A.B., Kvan, E. Mathisrud, G., Slørdal, L. och Mørland, J. (2012) Impairment based legislative limits for driving under the influence of non-alcohol drugs in Norway. Forensic Science International, 219(1–3), 1–11.

Åklagarmyndigheten (2012) Strafföreläggande i bötesmål. En sammanställning av tillämpade påföljder. RättsPM 2012:7. Uppdaterad november 2020. Utvecklingscentrum Malmö. Tillgänglig [2021-03-31]: https://www.aklagare.se/globalassets/dokument/rattspromemorior-och-rattslig-vagledning/rattspm-201207_botespraxis.pdf

Bilaga 1 Kompletterande diagram

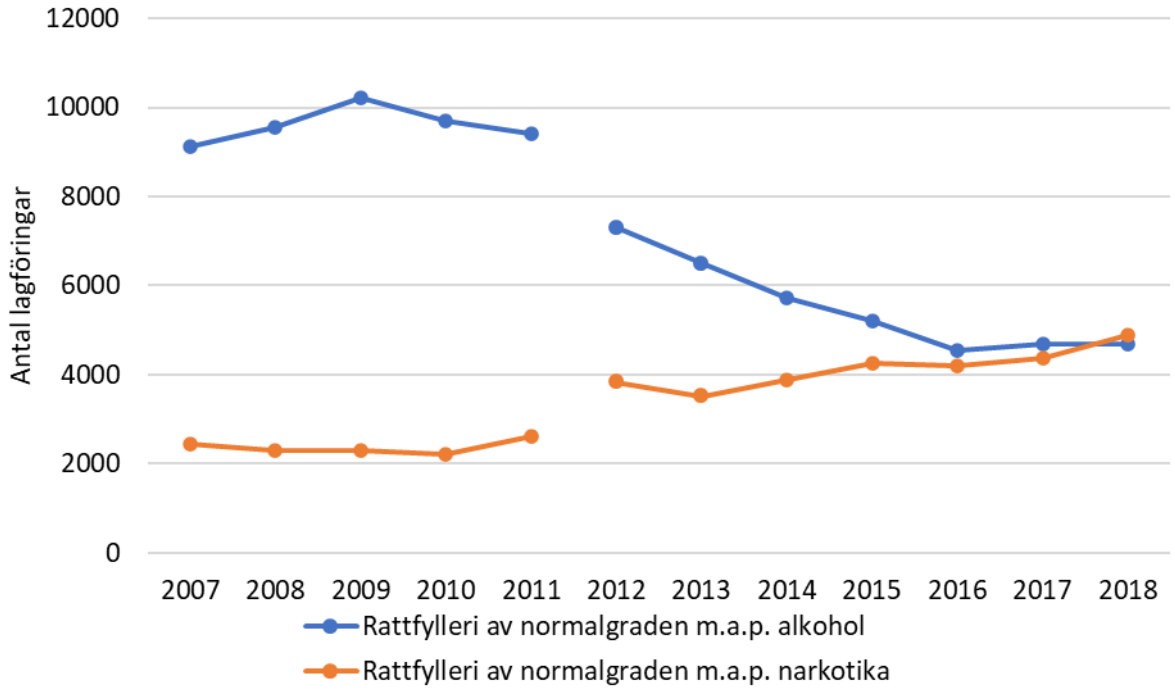

Figur 24. Antal lagföringar för rattfylleri av normalgraden med avseende på alkohol respektive narkotika. Alla lagföringar där rattfylleribrottet förekommer i ett, och endast ett, av brotten. Andra typer av brott kan också förekomma i samma lagföring.

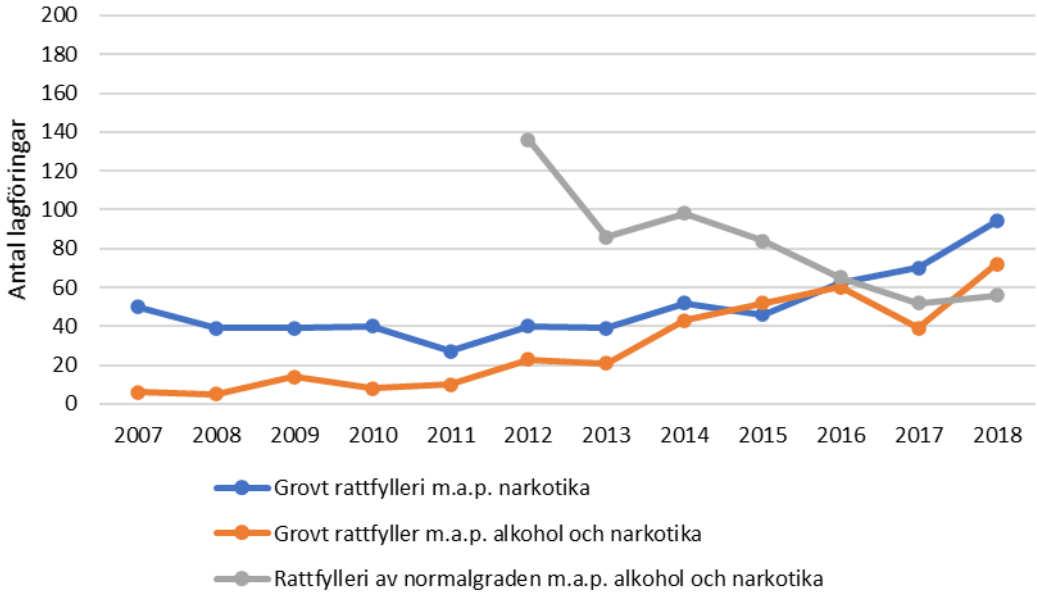

Figur 25 Antal lagföringar för grovt rattfylleri med avseende på narkotika respektive alkohol och narkotika, samt rattfylleri av normalgraden med avseende på både alkohol och narkotika. Alla lagföringar där rattfylleribrottet förekommer i ett, och endast ett, av brotten. Andra typer av brott kan också förekomma i samma lagföring.

OM VTI

VTI, Statens väg- och transportforskningsinstitut, är ett oberoende och internationellt framstående forskningsinstitut inom transportsektorn. Vår huvuduppgift är att bedriva forskning och utveckling kring infrastruktur, trafik och transporter. Vi arbetar för att kunskapen om transportsektorn kontinuerligt ska förbättras och är på så sätt med och bidrar till att uppnå Sveriges transportpolitiska mål.

Verksamheten omfattar samtliga transportslag och områdena väg- och banteknik, drift och underhåll, fordonsteknik, trafiksäkerhet, trafikanalys, människan i transportsystemet, miljö, planerings- och beslutsprocesser, transportekonomi samt transportsystem. Kunskapen från institutet ger beslutsunderlag till aktörer inom transportsektorn och får i många fall direkta tillämpningar i såväl nationell som internationell transportpolitik.

VTI utför forskning på uppdrag i en tvärvetenskaplig organisation. Medarbetarna arbetar också med utredning, rådgivning och utför olika typer av tjänster inom mätning och provning. På institutet finns tekniskt avancerad forskningsutrustning av olika slag och körsimulatorer i världsklass. Dessutom finns ett laboratorium för vägmaterial och ett krocksäkerhetslaboratorium.

I Sverige samverkar VTI med universitet och högskolor som bedriver närliggande forskning och utbildning. Vi medverkar även kontinuerligt i internationella forskningsprojekt, framförallt i Europa, och deltar aktivt i internationella nätverk och allianser.

VTI är en uppdragsmyndighet som lyder under regeringen och hör till Infrastrukturdepartementets verksamhets-/ansvarsområde. Vårt kvalitetsledningssystem är certifierat enligt ISO 9001 och vårt miljöledningssystem är certifierat enligt ISO 14001. Vissa provningsmetoder vid våra laboratorier för krocksäkerhetsprovning och vägmaterialprovning är dessutom ackrediterade av Swedac.

vti

Statens väg- och transportforskningsinstitut • www.vti.se • vti@vti.se • +46 (0)13–20 40 00